

KÖPRÜLÜLER. Osmanlı devleti hizmetinde vazife almış bir vezîr ailesidir. XVII. asrın ortalarında iktidara geçtikten sonra, imparatorluğun inhitatını uzunca bir müddet durdurmağa, hattâ bâzı ıslâhat hareketlerine ve yeni fütuhata muvaffak olan bu aile, bir çok âzası ile, bu asrın nihayetine kadar, sadrâzam, serdar, sadâret kaymakamı ve kapudân-ı derya gibi, belli-başlı devlet vazifelerinde bulunmuş, müteakip asırlarda da yine güzide devlet adamları yetiştirmiştir. Sülâlenin kurucusu Köprülü Mehmed Paşa adını, zevcesinin memleketi ve kendisinin de ikinci vatanı bulunan ve o zaman Amasya sancağına bağlı olan Köprü (Vezîr-Köprü) kasabasına nisbetle almıştır. Mehmed Paşa 'nın hayatında Edirne 'de tanzim ettirdiği vakfiyesinde (receb 1070 = mart 1660), memleketini „Arnavud Belgradı (Berat sancağı) kazasına tabî benim vatan-ı aslîm olan Rudnik nâm kariye" diye tasrih etmesi, Köprü kasabasının, sonradan sipahilik ile taşraya çıktığı sırada tavattun ettiği bir yer olduğunu göstermektedir. *Amasya tarihi* müellifi, kaynak göstermeksizin, onu Köprü 'de tavattun etmiş arnavud Hüseyin Ağa 'nın mahdumu olarak bildirir ki (IV, 69), dedesinin türk olmadığı hakkındaki rivayetler de bundan ileri gelmiş olsa gerektir. Diğer taraftan onun Rumeli 'deki Köprü kazasından Murtaza yahut Mustafa adında bir alay beyinin oğlu olduğu ve dedesinin de zuamâdan bulunduğu hakkındaki kayıtların vakfiyedeki sarahat karşısında yanlış olması lâzım gelir (krş. Behcetî, *Tarih-i silâ-le-i Köprülü*, Köprülü kütüp., Hafız Ahmed Paşa, nr. 212, s. 2 v.d. ve nr. 268, son varak). Mehmed Paşa Havza 'nın Kayacık ahâlisinden Köprü voyvodası Yusuf Ağa 'nın kızı olan Ayşe Hanım ile evlenmiş, çocukları (Fâzıl Ahmed ile Fâzıl Mustafa) burada dünyaya gelmiş,

konağını ve diğer emlakini burada yaptırmış ve mâzûliyet zamanlarını da hep burada geçirmiştir. Mamafih bu kasabaya nisbetle, Köprülü ve bu mevkiin eski ismine göre, Kedegralı (Turhal'da 1069'da yaptırdığı han kitabesinde *ki nâmı Mehmed Paşa kârdan—Kedegralıdır ol sâhib kerem*—şeklinde geçmektedir; krş. Mustafa Lutfi Bilgen tarafından tesbit edilen kitabe) lekaplarını almış olması, menşe'inin Arnavud Belgradı olduğunu unutturmamış ve muasırı olan tarihçiler kendisini aslen arnavud göstermişlerdir. Köprü kasabası sonradan, bu aileye mensubiyetini ifâde ve bir az da o civardaki Taş-Köprü 'den tefrik edilmek için, Vezîr-Köprü tesmiye olundu. Ailenin Köprülü Mehmed Paşa ile başlayıp, oğlu Fâzıl Ahmed Paşa zamanında en yüksek zirvesine vâsıl olan kudret ve ehemmiyeti o devire damgasını vurmuş ve osmanlı tarihinde 30 senelik bir zamana bâzıları tarafından Köprülüler devri denilmesine sebep olmuştur. İlk Köprülülerin fütuhât hareketleri ve devlet bünyesinde vücûda getirmeğe muvaffak oldukları salâh o derece kuvvetli bir te'sir hâsıl etmiş idi ki, Fâzıl Ahmed Paşa'nın iktidar devri ve her seferi için müteaddit ve müstakil eserler, aile hakkında medhiyeler (msl. bk. *Der medh-i hânedân-ı Köprülü*, Köprülü kütüp., Asım Bey kitapları, nr. 724, var. 285) yazıldığı gibi, XVIII. asırda bu aileden gelen bir vezîr (Hafız Ahmed Paşa) ecdadının eserlerini ve fütuhâtını ahlâfa tanıtmak için, *Silsilat al-âşa-fiya fi davlat hâkaniya al-Oşmaniya* veya *Târih-i salâla-i Köprülü* adı ile, müstakil bir eser yazdırmış idi (yk. bk.). Köprülüler ailesinin başlıca âzası şunlardır:

I. KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA (1575 ? —1661).

Köprülüler ailesine adını veren Mehmed Paşa XVII. asır osmanlı sadrâzamlarındandır. Muasırı Fındıklılı Mehmed Ağa'nın bildirdiği gibi, ölümü sırasında 86

yaşında ise, 1177 'te

kÖPRULÜLEfi 89i

doğmuş demektir (Mehmed Paşa 'nın yaşı hakkındaki diğer tahminler için bk. Ahmed Refik, *Köprülüler*, I, 19; 'Ata', *Tarih*; Râşid, *Tarih*, I, 6; Defterdar Mehmed Paşa, *Zubdat al-vakâğı*, Es'ad Efendi kütüp., nr. 2382; Uzunçarşılı, *Osmanlı tariki*, III, 410). Kendisi gençliğinde istanbul 'a getirilerek, saraya alındı. 1623 sıralarında matbah-ı âmirede hassa aşçıları neferlerinden idi. Bu esnada has-odalı Husrev Ağa (sadrâzam Boşnak Husrev Paşa, ölm. 1631)'ya intisap ederek, büyük-odalı zümresine, sonra hazîne-i âmire hademeleri meyânına dâhil oldu ise de, geçimsizliği ve serkeşliği yüzünden, sarayda fazla kalamadı ve sipâhîlik ile taşraya çıktı ki, onun ilk defa bu münâsebetle Anadolu 'da Köprü kasabasına gitmiş ve orada yerleşip evlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hamisinin yeniçeri ağalığında tekrar onun hizmetine girdi ve Husrev Paşa sadrâzam olunca, hazinedarlığında, Husrev Paşa'nın katlinden sonra, bâzı voyvodalıklarda ve ağalıklarda bulundu. Bu vazifelerinin de Köprü 'de veya ona yakın yerlerde olduğu düşünülebilir. Nitekim 1044 'te 8 ay kadar Amasya sancak beyliğinde bulunmuştur (*Amasya tarihi*, IV, 61). Bu me'mûriyetlerden sonra, tekrar İstanbul 'a geldi ve burada ihtisap-ağah-ğı, tophane nazırlığı, sipahiler ağalığı ve Ce-beçi-başılık gibi, çeşitli vazifeler îfâ etti. Bağ-dad muhasarasına Çorum sancak beyi olarak iştirak etti ve burada yaralandı, aynı zamanda sadrâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya intisap etti; rikâb-ı hümâyûn kapıcılar kethüdası ve sonra mîrâhur oldu. 1053 'te 5 ay kadar, ikinci defa, Amasya sancak beyliğinde bulundu. Kara Mustafa Paşa 'dan sonra onun yerine geçen Sultanzâde Mehmed Paşa ona iki tuğ ile Trabzon eyâletini

verdi. Kendisinin burada ne kadar kaldığını bilmiyoruz. Ancak azlinden sonra bir müddet Köprü 'de ikamet ettiği ve 1647 'de pâdişâh tarafından yedinci hasekiye, paşmaklık olarak, Şâm eyâleti verildiği zaman, buraya mütesellim olduğu görülmektedir (Silâhdar, I, 225; Naimâ, IV, 243). Bu vazifede iken, o sırada isyan eden ve istanbul üzerine yürüyen Sivas valisi Varvar Ali Paşa 'ya karşı, Karaman beylerbeyi sıfatı ile, sefere me'mûr edildi. Çankırı civarında vuku bulan muharebede, Kara-Hisar sancağı mutasarrıfı Kör Hüseyin Paşa ile birlikte, Ali Paşa 'ya esir düştü ise de, aynı vazife ile hareket eden Ibşir Pcşa tarafından kurtarıldı (1648; krş. bir de Evliya Çelebi, *Seyahatname*, II, 452). Köprülü ertesine sene, Anadolu eyâletinden mâzûl ve Katırcı-oğlu 'nu yakalamağa me'mûr iken, reayaya zulüm do-layısı ile katline hatt-ı hümâyûn sâdır olan Boynu-Yaralı Mehmed Paşa üzerine gönderilmiştir. iyi bir tedbir ile çarpışmağa mahal bırakmayan Köprülü, ona gönderdiği gizli bir mektupta derhâl İstanbul 'a giderek, Valide Sultan 'dan affını istemesini tavsiye etti ve onu bu suretle tehlikeli bir akıbetten kurtarmış oldu (Naimâ, IV, 459).

Gürcü Mehmed Paşa 'nın sadâreti esnasında (1651/1652) Valide kethüdası mimar Kasım Ağa, sadrâzamdan memnun olmayan Valide Sultan "a Köprülü 'yü tavsiye etmiş idi; fakat bu teveccüh ile ancak bir hafta kadar kubbe altı veziri olabilen Köprülü, sadrâzâmın kıskançlığı sebebiyle, Köstendil sancağına nefy-olundu (*Ravzat al-abrâr* zeyli, Üniversite kütüp., TY nr. 3272, var. 63; Naimâ, V, 178). Daha sonra azledilmiş (Silâhdar onun bu sıralarda bâzı ehemmiyetsiz mansıplarda süründüğünü ve hattâ mîrî borçlar yüzünden, kapı arasında hapsolunduğunu da

bildirir, bk. I, 225 v.d.) ve bir aralık Köprü kasabasında ikamet ediyorken, sadârete getirilmekle olan Ibşir Paşa ile Kütahya 'da buluşmuş (şubat 1655), yeni sadrâzamdan Trablusşam eyâletinin tevcihini almış idi. Fakat Trablus 'a gittiği, oğulları Ahmed ve Mustafa Bey Merin ağırlık ile babalarını takip ettikleri sırada, sadârette yine tebeddül olmuş ve Trablus eyâleti, eskisi gibi, Abdi Paşa'ya tevcih edilince, tekrar Köprü kasabasına avdet eylemiş idi (Naimâ, VI, 22, 125). Kasım Ağa, Köprülü'yü bir defa da sadrâzam Süleyman Paşa'ya tavsiye (şubat 1656) ve onun yardımından faydalanmasını teklif etti ise de, sadrâzam bunu kabul etmedi (Naimâ, VI, 142). o, birkaç ay sonra, Halep beylerbeyliğinden sadrazamlığa tâyin edilen Boynu-Yaralı Mehmed Paşa ile, Eskişehir 'de buluşarak, onunla birlikte istanbul 'a geidi. Bir müddet sonra tekrar Trablusşam eyâletine tâyin edildi. Fakat, Kasım Ağa 'nın, reisülküttâb Şâmî-zâde Mehmed Efendi gibi kimselerin Valide Sultan nezdinde yaptıkları teşebbüsler neticesinde (Köprülü 'ye bir sûikastte bulunulmaması için alınan tedbirler hakkında bk. Silâhdar, I, 57 ve Naimâ, VI, 221) kendisine sadrazamlık tevcih olunan Köprülü, ancak dört şart ile bu vazifeyi kabul edeceğini bildirdi. Evvelâ Valide Sultan 'a, sonra pâdişâha ifâde ettiği şartlar şunlar idi: 1. Huzûr-ı hümâyûna yazılacak her hangi bir telhisin mutlaka infaz olunup, hilâfında emir verilmemesi; 2. küçük, büyük her rütbe ve me'mûriyet tâyin ve tevcihlerinde hiç bir te'sir ve müdâhale yapılmaması ve bu suretle devlete en yarar ricalin istihdamına imkân verilmesi ; 3. vezirler veya diğer devlet erkânı arasından her hangi birinin fikir ve reyinin

8°94 KÖPRÜLÜLER.

makbul tutularak, kendi istiklâline halel verilmemesi; 4. kendisi hakkında garezkâr kimselerin sözlerine bakılmaması. Bunları Valide Sultan yemin ile kabul ettiği gibi, ertesi gün pâdişâh da onu, bu şartlara riâyet edilmek üzere, sadârete tâyin eyledi (14 eylül 1656). O zamana kadar büyük bir başarısı bilinmeyen Köprülü 'nün sadâreti, ilk günlerde, büyük bir hayret uyandırmış (Mehmed Halife, *Ta-rih-i gilmûnî* s. 44), fakat çok geçmeden, her kes Köprülü 'nün yüksek iktidarını anlamış idi. Yeni sadrâzam ilk icrââtını kadı-zâdeliler hâdisesinde gösterdi. Murad IV. devrinden beri istanbul 'da mutaassıp temâyüllü Kadı-zâde Mehmed Efendi ile sûfiye mesleğine mensup Siyâsî Şemsi Efendi halifesi Şeyh Abdülmecid taraftarları arasında, bâzı dinî meseleler ve bahisler yüzünden, münâkaşa ve mücâdeleler oluyordu (bu hususta bk. Kâtib Çelebi, *Mizan al-hakfi ihtiyar al-ahak*, İstanbul, 1280; Na-imâ, VI, 228 v.dd.; Silâbdar, I, 58 v.d.). Köprülü'nün sadârete geçtiğinin 8. günü, Fâtih camiinde toplanarak, bir hâdise çıkarmak ve aleyhdarlarına karşı şiddet göstermek isteyen kadı-zâdelilere sadrâzam evvelâ nasihat etmiş, bir fayda hâsıl olmayınca da, ulemâyı toplayarak, onlardan, fesad çıkaranların tecziyeleri lâzım geleceğine dâir muvâfakate-lerini aldıktan sonra, elebaşılarını Kıbrıs 'a nefyettirmiş idi. Bundan sonra İstanbul 'da nizâm ve asayiş te'mine başlayan Köprülü, bir müddet evvel Bozca-Ada muhafızlığında gayretsizliği görülen ve adayı Venediklilere teslim eden Abaza Ahmed Paşa 'yi, „ulûm-i garibe ve esrâr-ı ilâhiye" dâvası ile bir çok safdilleri etrafına toplayarak, türlü hiyleler ile günde 1.000 akçelik bir maaş te'min eden, geliri lâyıık bir hadde indirildiği zaman da sadrâzama karşı küstahça harekette

bulunan Şeyh Salim 'i ve, Eflâk voyvodasına devlet aleyhinde bir mektubu tutulan ve İstanbul Maki karıştıklarda, yeniçeri kıyafetine soktuğu hırıs-tıyanlar vâsıtası ile, müslüman ahâliyi zarara uğratmayı itiyat edinen, rum patriğini idam ettirdiği gibi, Bosna eyâletine ve o hayâli serdarlığına tâyin edilen Seydî Ahmed Paşa 'nm kaptanlıktan azlini bahane ile, Atmeydanı 'na toplanıp (18 rebiyülevvel 1067), fitne ve fesat çıkaran sipâhî zorbalarını da te'dibe muvaffak oldu (tafsilât için bk. Na-imâ, VI, 246 v.dd.; Silâhdar, s. 12 v.d.; Mehmed Halîfe, *Tarih-i gılmânî*, s. 44). Sadrâzam, bundan sonra, Venediklilere karşı ve Bozca-Ada ile Limni 'yi geri almak üzere, sefer hazırlığına girişti. Evvelâ donanmayı takviye ederek, kapudân-ı derya Topal Mehmed Paşa 'yi Akdeniz'e gönderdi. Sonra da kendisi, pâdişâh tarafından rerdir tâyin edilerek, karadan boğaz seferine çıktı (1 ramazan 1067 = 13 haziran 1657). Köprülü Gelibolu'ya doğru ilerilediği sırada, Venedikliler de Boğaz-Hisarı (Çanakkale) 'm işgal etmek üzere, kuvvet çıkarmışlardı. Buranın muhafızı Çavuş-zâde vezir Mehmed Paşa bu kuvvetleri mağlûp ve firara mecbur ettiği gibi, sadrâzam da kuvvetleri ile Gelibolu 'dan Anadolu' larafma geçerek, Çanakkale etrafında karargâhını kurdu (30 haziran). Ancak denizde vuku bulan çarpışmalar Osmanlı donanmasının aleyhine neticelendi ve yeniçeriler de, bindikleri çektiriler ile, Rumeli sahiline çekilip, deniz muharebesine seyirci kaldılar (5 şevval = 17 temmuz). Bu hâl, bu başarısızlıktan fevkalâde hiddetlenen Köprülü 'nün Rumeli sahiline gitmesine ve firariler ile gayretsizliği görülenleri şiddetle cezalandırmasına sebep oldu. 19 temmuzda bizzat Venedik amirali Mocenigo (tarihlerimizde Kör-Kaptan) kalyon, çektiri ve mavnaları ile Kepez burnu

önündeki üslerinden ayrılarak, Kum-Burnu önünde, sahildeki topların himâyesi altında tutunabilen türk baştardesi ve 17 çektirisi üzerine hücum ettiği sırada, sadrâzam, bu tehlike'.i durumu önlemek için, her türlü tedbiri alıyor ve teessüründen de ağlıyordu. Tam bu sırada Kum-Burnu metrislerinden Kara Mehmed adında bir topçunun attığı gülle amiral gem; s.n'n barut mahzenine isabetle onu behava ve düşman gemilerini büyük zayıata uğratarak, darmadağın edince (bk. Mehmed Halîfe, s. 44 v.d.; Naimâ, VI, 279 v.d.; Ricaut, *Hlstoire des trois derniers empereizrs des Turcs*, I, 260), bozulmuş olan kuvve-i mâneviye düzeldi ve Osmanlıların galebesini te'min etti. Topçu Kara Mehmed 'i ve yine bu esnada cansiperane gayreti ve muvaffakiyeti görülen Alâiye sancak beyi Küçük Mehmed Bey'i takdir ve taltif eden Köprülü, mes'ûller hakkında da en ağır cezaları tatbik etti. Ferhad Paşa, Sivas beyleibeyisi Osman Paşa gibi, büyük rütbeli ümerâ da idam edilenler arasında idi ki, bu şiddetli hareket Köprülü 'nün İstanbul 'daki taraftarları arasında bile, bir hoşnutsuzluğun doğmasına, yen'çeri ocağının nüfuzlularından olan Kara Hasan-zâde Hüseyin Ağa'nm, sadrâzama değiştirmek için, harekete geçmesine vs pâdirah nezdinde te'sir yapmağa kalkışmasına sebep oldu. Mamafih bu teşebbüs, muhtelif sebeplerden dolayı, bir netice vermedi (bk. Naimâ, s. 296). Sadrâzam bu esnada, Bozca-Ada 'yi geri almak üzere, adanın karşısındaki

Çaybaşı mevkiine (eski istanbul = Aiexandria Troas) gelmiş idi. Donanmanın bir kısmı ile Midilli 'de bulunan ve sadrâzamanın cezasından korkarak, serdâra iltihakını türüü

kÖPRÜLÜLEft. â9j

bahaneler ile geciktiren, hattâ bâzı kaptanlar *ilr* Cezayir 'e kaçmağı düşünen, kapudân-ı derya Topal Mehmed Paşa 'yı> te'minat vererek, vazifeye davet ettiği gibi, Kurt Paşa kumandasında 33 cektirilik bir kuvveti de adanın Kemer deresi mevkiinde karaya çıkarttı ve amiral gemisinin berhava olmasından sonra, Venedik gemileri ile onlara yardım için gelmiş bulunan Malta ve Floransa gemilerinin sığındıkları bu adadaki düşman kuvvetlerinin mağlûp edilerek, silâhlarını ve Boz-ca-Ada'nın kurtarılmasını te'min etti (31 ağustos 1657; sadrâzâmın bu hâdise hakkında kızlar ağası Mehmed Ağa 'ya gönderdiği mektup için bk. Mehmed Halife, s. 47 ; diğer tafsilât için bk. Naimâ, VI, 289 v.dd.; Siiâhdar, I, 69 v.d.). İstanbul 'da büyük bir sevinç uyandıran bu hâdiseden sonra, pâdişâh sadrâzâma gönderdiği bir hatt-ı hümayûnda, Limni 'yi geri alıncaya kadar o havalide kalmasını ferman etmiş, mevcut kuvvetlere ilâveten, Bursa sancağı ve diğer sancaklar er-bâb-ı timarı da kendisine, takviye olarak, gönderilmiş idi. Köprülü Bozca-Ada 'yi tamir ettikten ve lüzumu kadar top ve muhafız kuvveti, vezîr Suhrâb Mehmed Paşa ile, burada bıraktıktan sonra, Topal Mehmed Paşa 'yi, kâfi kuvvet ile, Limni 'ye gönderdi. Denizden ve karadan Limni 'nin sarp kalesini kuşatan kapudân-ı derya, 60 gün muhasaradan ve ami--al Mocenigo 'nun kardeşi kumandasındaki müdafiler de kendilerine imdat gelemeyeceğini anladıktan sonra, 15 teşrin II. 'de, kaledekilerin

eşyaları ile çekilip gitmeleri şartı ile, kaleyi teslim aldı. Köprülü Mehmed Paşa, boğazı açıp, selefi zamanında Venedikliler eline geçen iki adayı da kurtararak, tehlikeli bir vaziyeti bertaraf etmiş idi ki, bu sırada Edirne 'de bulunan pâdişâh tarafından yeni ve

mühim bir mesele olan Erdel için davet olundu ve oraya gitti (25 teşrin II. 1657). 1648 'den beri Erdel beyi olan Rakoczy György II. (daha babasının zamanında Erdel âyânı tarafından prensliğe seçilmiş idi; krş. Szekfü Gyula, *Magycr Törtenet*, IV, 80 ve pâdişâhtan kendisine ahidnâme-i hümâyûn ile sancak, alem, topuz v.b. gönderilmesi hakkında Bâbı-âliye müracaat edilmiş idi; bk. Topkapı arşivi, E. 5809, 6462), bir müddettir, Osmanlı devleti için olduğu kadar, orta ve şarkî Avrupa memleketleri için de bir huzursuzluk âmili oluyor, kâh mscar kiralık tacını kâh Leh kiralılığını elde etmek için, faaliyetlerde bulunuyordu [bu. mad. ERDEL]. 1657'de İsveç kiralı ile yaptığı bir anlaşma neticesinde, Erdel kuvvetleri ile Lehistan 'a karşı harekete geçip, Eflâk ve Boğdan beyleri Constantin Basaraba ile Georges I. Etienne 'i de kendisi ile birlikte, metbûiarınm arzu ve muvafakati hilâfına, harekete sevkedince, divân-ı hümâyûn, Râkoczy aleyhinde tedbir almak lüzumunu duymuştur. Ona karşı evvelâ Kırım hanı Mehmed Giray tarafından ve sonra da sadrâzamın serdarlığında bir sefer açılmasına karar verilmiş (tafsilât için bk. Szilagyi Sandor, *Erdely es az Eszakkeleti Hâbarâ*, Budapest., 1891, II, 244 v.dd.), Eflâk ve Boğdan voyvodalarının tebdili cihetine gidilmiş, Miknea III. Eflâk'a ve Georges II. Ghica Boğdan'a tâyin edilmişti (N. Iorga, *Histoire des Romains et de la Romanite Orientale*, Bucarest, 1940, VI, 226 v.d.; Naimâ, VI, 321 v.dd.). Sadrâzam, Erdel seferi için, Edirne sahrâsındaki otağından 23 haziran 1658 'de hareketle Belgrad 'a geldi, Kendisine Kırım ve kazak kuvvetleri, Budin beylerbeyi Ken'an Paşa, yeni Silistre valisi Kadri Paşa, eyâletleri kuvvetleri ile, iltihâk ettikleri gibi, Leh kiralı da 12.000 kişilik bir kuvvet

göndermiş idi. Ordu Erdel 'e girince, sadrâzam, evvelâ, ehemmiyetli bir kilit noktası olarak telâkki edilen ve Kanunî Sultan Süleyman devrinde zaptedilmiş iken, sonradan elden çıkmış bulunan Yanova (Jenö, bugün Kis Jenö) 'yi almak istedi; evvelâ varoşu yakıldı, sonra kaleyi teslim aldı (31 ağustos 1658). Bir sene evvel Lehistan 'da Kırım hamca mağlûp olup da, ordusunun mühim bir kısmı esir düşen, kendisi de güçlkle kurtulan Rakoczy memleketine dönmüş idi. O zaman, divân-ı hümâyûnun ve Kırım hanının Erdel büyüklerine emirleri ve tavsiyeleri üzerine, aralarından Rhedey Ferenc 'i Erdel kirali seçmişler ise de, Rokaczy kısa bir müddet sonra bunu çekilmeğe mecbur etmiş idi (bk. Szilady Aron ve Szilagyı Sandor, *Török-Magyar kori âllam-ok mânytâr*, Peşte, 1870, III, s. 442 v. dd.; Szekfü, *göst. yer.*, ve mad. ERDEL). Mamafih Yanova'nın zaptından sonra, Râkoczy 'yi ele geçirmek üzere, sadrâzam hükümet merkezi Fehervar (Erdel Belgradı) '1 da Kırım ve kazak kuvvetlerine yağma ettirdi ise de, onun Avusturya hududunda bir kaleye kaçtığı anlaşıldı. Köprülü, Rakoczy 'yi takip etmek istiyordu. Fakat Anadolu 'daki isyan ve pâdişâhın kendisini daveti üzerine, buna imkân kalmadı; ancak Erdel ayanından olup, evvelce Erdel beyine defterdarlık ve sonra da Lugos banı olmuş bulunan Barcsay Akcs 'u, harâc vermek ve Sebes ile Lugos kalelerinin mülhakatları ve içlerindeki top, cephane v.b. teslim etmek şartı ile, Erdel beyi nasp ve Budin beylerbeyi Ken'an Paşa 'yi da o tarafların muhafazasına me'mûr etti (Barasay Akos 'un tâyini için bk. Uzuncarşılı, *Ekoş Barçaa* KÖPRÜLÜLER.

'in Erdel kırallığına tâyini hakkında bir kaç vesika, Belleten, 1943, sayı 27; ayn. mil., Bar-çay Ekoş 'un Erdel

kırallığına âit büzi orijinal vesikaları, Tarih dergisi, 1953, sayı 7; Naimâ, VI, s. 354 v.dd.; Silâhdar, I, 126 v. dd.). Yanova 'nın fethi müjdesini telhisci Merzifonî Kara Mustafa ağa ile pâdişâha ulaştıran sadrâzam, 12 teşrin I. 1658'de Edirne'ye vâsıl oldu ve otağ-ı hümâyûnda üç gün sonra pâdişâhın, huzuru ile yapılan ayak divânında bulundu ve Abaza Hasan Paşa'nın te'dibi için şeyhülislâmın verdiği fetvayı aldı. Pâdişâh da ordu ile birlikte istanbul 'a gelince, isyanı bastırmak için, Diyarbekir beylerbeyi Murtazâ Paşa serdar-lığında bir te'dip kuvveti gönderdi. Anadolu 'nun Köprülü 'den evvelki asayişsizliği devam ediyordu. Şiddetli icrââtı karşısında, bir takım şüpheli sipahiler ve ümerâ, cezadan korkarak, sadrâzâmın Anadolu 'daki muhalifleri yanında toplandılar. Bunların başında bulunan Halep beylerbeyi Abaza Hasan Paşa. [b. bk.] mazideki hareketlerinin Köprülü 'nün zorbalar kakkında tatbik ettiği ağır cezalara bir sebep teşkil edeceğini anlamış ve Konya 'da toplanan âsilerin başına geçmiş idi. İçlerinde Şam valisi Tayyar Paşa-zâde vezir Ahmed Paşa,; Anadolu beylerbeyi Can Mirza Paşa ve; 15 kadar mansup ve mâzûl beylerbeyinin bulunduğu bu ümerâtecziye olunacaklarını düşünüyorlar ve sadârete Tayyar-zâde Ahmed Paşa 'nın geçirilmesini, emniyetleri için, elzem buluyorlardı. Erdel seferine eyâletleri kuvvetleri ile davet edilen bu ümerâ," kendilerine sadrâzam ile beraber bulunmaları için te'kiden gelen hatt-ı hümâyûna evvelâ, teahhurlarına askerin toplanmasını beklemelerinin sebep olduğu bahanesi ile, itaatlerini izhâr ettiler, sonra sadâretinden beri pek çok Yeniçeri ve sipahiyi öldürten Köprülü ile sefere çıkamayacaklarını bildirerek, açıktan-açığa isyanlarını ilân eylediler (Naimâ, VI, 344 v. dd.). Âsîler, pâdişâhın kendilerine, cemiyetlerini dağıtarak, yerli-yer-lerine gitmelerini veya

Bagdad muhafazasında bulunmalarını emreden hatt-ı hümâyûnunu dinlememişler ve Bursa civarına kadar gelmişlerdi. İsyanın büyümesi ve Abaza'nın yüksek perdeden konuşması üzerine (Naimâ, VI, 348),' Murtaza Paşa 'dan sonra, bizzat' sadrâzam da sefere çıkmağa lüzum gördü ve pâdişâh ile birlikte, ordunun başında Üsküdar'a geçti (13 teşrin II. 1658). Bu arada Anadolu beylerbeyi-liğine tâyin edilen Konakçı Ali Pcşa İznik ta-" raflarını eşkıyadan muhafazaya çalışıyor, Ankara 'ya Neyzen Hasan Paşa gönderiliyor ve Halep valiliğine tâyin edilen Softa Mahmud Paşa Vın mütesellimi Abaza Hasan 'in dâmâdı ve mütesellimi Hamamci-oğlunu Halep'ten tardediyor

ve serdar Murtaza Paşa da Sivas 'a yaklaşıyordu.'Buna mukabil Hasan Paşa Can Mirza Paşa 'yi Kütahya üzerine sevkederken, kendisi de Bursa-dan İnegöl yolu ile Eskişehir'e geldi. Yanında bulunan 5.000 kadar sipahi, " ulufelerini almiik bahanesi ile, Üsküdar 'â göndererek, sadrâzama karşı suikast tertibine girişti. Bu ■ vasiyetten haberdar olan Köprülü âsî-sipahilerden 7.000 neferin isimlerini defterden çıkarmak ve ele geçenlerden 1.000 kadarını idâra ettirmek suretiyle, bu tertibi akîm bırakt»" ise de,-bu tedhiş hareketinin orduda hoşnutsuzluk uyandırması üzerine, bizzat sefere gitmekten vazgeçti. Abaza Hasan Paşa Eskişehir üzerine yürüyen Murtaza Paşa ordusunu Iğın civarında pusuya düşürerek, mağlûp etmekle beraber;? Ayıntab 'a çekilmeğe ve orada -kışlamağa mecbur kalmış ve bu müddet zarfında serdar da Afyon-Karahisar 'da Şam valisi Kadri ve yeni Halep

valisi Tutsak (Kohak-çi'■) Ali Paşa-'ların iltihâkı ile kuvvetlendikten sonra, Halep'e gelmiş ve Suriye, Sivas ve Diyarbekir kuvvetleri ile âsîleri sıkıştırıp, onları erzaktan ve diğer ihtiyaçlarından mahrum bırakmış idi. Abaza kuvvetlerinin yavaş-yavaş serdar tarafına kaçması yüzünden, muztar bir vaziyette kalan âsî reisleri, Ayıntat müftisi ye kadısının da teşvik ve tavassutları ile, "Halep 'e gelerek, hükümete itaat ettiler ve burada bir tertip neticesinde katledildiler (16 şubat 1659; bk. Mehmed Halîfe, s. 57 v.d.; Silâhdar, I, J32 v.dd; Nai mâ, VI, 378 v.dr)/

Abaza Hasan Paşa isyanının bastırılmasını müteakip, Köprülü Mehmed Paşa, Şam'da bir müddettir nizamsız hareketlerde bulunan yerli-külu neferatının kulluk defterinden ihrâc ile yerlerine İstanbul 'dan 5 oda nöbetçi yeniçeri tâyin ve irsali, Mısır'da " istiklâlini ilân eylemek isteyerek, vali Şah Gâzî Paşa 'yı-Kahire 'yi terke davet eden Circe beyi Çerkeş Mehmed Bey gailisi, Antalya'da Kör Bey lekâbını taşıyan Mustafa Paşa isyanı gibi, iç meselelerin halli ile uğraştı. Pâdişâh ile birlikte Bursa'ya gelen (19 temmuz 1659) sadrâzam İstanbul'da kaymakam olarak bırakılan İsmail Paşa 'yi ; nezdine celp ile ona, Üsküdar 'dan Arabistan 'a Varıncaya kadar, Anadolu, Karaman, Maraş ve diğer vilâyetleri teftiş vazifesini vererek, Celâli isyanlarında medhaldar plan gerek yeniçeri, sipâh, zâim, çavuş ve müteferrika gibi askerî şahıslardan, gerek müderris, kadı sâdât ve mevâlî gibi, ilmiye mensuplarından ve ümerâdan bulduklarını yakalayıp, fetva mucibince te'diplerini emretti ve böylece Osmanlı ülkesinin büyük bir kısmında genîs bir temizleme hareketiye girişti. Ancak bu arada bâzı

7" ■* ■. .*

IV-

!-V" ..-'K.VİS*'

■ " *

Et» .' ■

S».. Si

:/* .v,

^ 'V

* * |* Vr'h

f

■Jıdfıktı

A> m*.MJ»^«Aİİ *>* _____

16. İSTANBUL. Fâdh Su! tan Meh mcd türbesi. 17-

İSTANBUL. Mahmud

* ■:

fe3fe .*-:-'^Bw ...i B.'iî

^m.

18. BURSA. Yeşil türbe. 19. İSTANBUL. Hüsrev Paşa türbesi.

hs&

i--,-.- ■

,v •*.* ,l<

•A

< r

■«il»?

tf# -İÇSfi

t;

20. İSTANBUL. Kanunî Sultan Süleyman türbesi (

dış ve iç görünüşü).

KÖPRÜLÜLER. «97

haksızlıklar da yaptı. Ezcümle meşhur Deli Hüseyin

Paşa 'yi, müfti Bolevî Mustafa Efendi 'nin muhalefetine

rağmen, sahte şikâyetler tertibi ile idam ettirmesi buna

bir misâl olabilir (Silâhdar, I, 145 v.d., 180; Naimâ, VI, 401 v.dd.), Köprülü Mehmed Paşa pâdişâh ile birlikte Bursa 'da iken, Avusturya elçisi kabul edilmiş, fakat Rakoczy'nin tekrar Erdel beyliğine tâyini hakkındaki hükümetinin ricası dinlenmemişti. Bu sıralarda Erdel 'de mücâdele devam ediyor ve bu "Şeydi Ahmed Paşa'nın nezâretine havale edilmiş bulunuyordu. Köprülü muharebelerde

öteden beri çok yararlığı görülen Şeydi

Ahmed Paşa'yi bu sıralarda katlettirmiş idi ki, bu da onun haksız hareketlerinden bir diğeri (Bu devirde Rakoczy 'cin mağlûp ve maktul düşmesi ve Köse Ali Paşa tarafından Verad 'in fethedilmesi için bk. mad. ERDEL).

Köprülü Mehmed Paşa sert ve şiddetli icrââtını Fransız elçileri ile münâsebetinde ve' Fransa'ya karşı takip ettiği siyâsette de gösterdi. İptida elçi M. de la Hâye 'm kendisini, seleflerine kıyas ile, mûtâd hediye göndermediğinden

Fransızların dâima Girid 'deki Venedik safları arasında Osmanlılara karşı harp ettiklerini bildiğinden, haşin bir vaziyet takındı ve Fransa elçisine Girid 'den gönderilen şifreli bir mektubu ele geçirdi. Sefir ile oğlu, bu mektupları ifşa etmediklerinden, Fransa ile münâsebetlerin kesilmesine gidecek kadar ciddî tedbirler aldı (bk. J. v. Hammer, trc. Atâ, XIj 35 v.d.; Lavisserambeaud, *Histoire Generale*, Vî, 834; Ahmed Refik, *Köprülüler*, s. 104 v.d.; Marquis de Bonnac, *Mcm. hist. sur P Ambassade de France*, Paris, 1894, s. 18 v.dd.; krş. Ri-caut, *Histoire de l'Etat preseni de V Empire Ottoman*, Cologne, 1676, I, 203).

Köprülü, pâdişâh ile birlikte, uzunca bir müddet Edirne'de kalmış, kışı burada geçirmiş" ve ancak ertesi

sene İstanbul 'a dönmüş idi (9 teşrin 1. 1660). İhtiyarlık ve hastalık kendisini son zamanlarında çok zayıf düşürdüğü için, 9 ay sonra tekrar Edirne 'ye hareket sırasında (tenv-mûz 1661) pâdişâha, sadârette halef olarak, oğlu Fâzıl Ahmed Paşa 'yi tavsiye etmiş, ve Mehmed IV. de bu hususta vaadde bulunmuştur. Şam 'dan derhal getirilen ve evvelâ istanbul 'da kaymakam olarak bırakılan Köprülü-zâde, babasının daha fazla hastalanması üzerine, devlet işlerinin görülebilmesi için, Edirne'ye çağırıldı ve Mehmed Paşa'nın vefatına kadar (31 teşrin 1, 1661), 48 gün yerine kaymakamlıkta bulundu. Köprülü Mehmed Paşa 'nın naşı istanbul 'a getirilerek, Çenberlitaş yakınında yaptırdığı dârülhadîsi yanındaki türbeye defnedildi (Silâhdar, s. 219 v.d.).

Ul&m Ansiklopedisi

Köprülü Mehmed Paşa, bütün devlet teşkilâtında karışıklığın hâkim olduğu bir devirde, iktidarda kaldığı 5 sene zarfında şiddetli ve merhametsiz icrâatı ile isyan ve şekavet ruhunu ezmeğe muvaffak olmuş bir vezîr idi. Bu yüzden bâzı tarihçiler ona zalimlik ve kan dökücülük vasıflarını isnâd etmişlerdir (Silâhdar, I, 226; *Hadikat al-vazarâ'*, s. 16b). Fakat Murad IV 'm ölümünden beri devletin içinde bulunduğu karışıklık düşünülür, sadâretinde yaptığı büyük hizmetler nazara alınır, bir kaç haksızlığı müstesna, bu ş'Vldetinde onu mâzûr görmek icap eder (Tayyâr-zâde Atâ, *Tarik*, II, 69 v.d.). Zâten Mehmed Halîfe, Abdi Paşa, Naimâ ve Râşid gibi tarihçiler onu medih ve takdir etmekte müttefiktirler. Sadârete geldiği zaman etrafındakilere devletin kendisinden, gösteriş değil, hizmet beklediğini ifade eden Köprülü hayatının sonuna kadar bu düstûra sâdık kaldı (krş. Dârüssaâde-ağası kâtibi Durmuş Efendi'den naklen, Râşid, I, 18).

Köprülü Çanakkale ' b. bk.] istihkâmlarını yeniden inşâ ettirdi. Bir çok yerlerde hayrat, emlâk ve evkafı vardır. Ezcümle Bozca-Ada 'da cami, mescid, mektep, hamam, dükkânlar, yel-değirmenleri, Yanova 'da cami, mektep, dükkânlar, Körös nehri üzerinde değirmen, Rud-nik 'te cami, mektep, Turhal 'da han, Vezîr-Köprü 'de çeşme ve namazgah, Lef ke 'de Kara-Oğlan-Beli denilen yerde cami, mektep, han, Şam eyâletinde Cısr Şugur 'da cami, mescid, mektep, han, Gümüş-Hacı köyünde cami, mektep ve han, Bolu sancağında- Taraklı kasabasında cara i ve mektep yaptırmış ve bunlar için, Lir.ni 'de Yanova, Köprü, Osmancık, Merzifon, Akhisar, Bilecik ve daha bâzı yerlerde mülk köylerini, bütün resimleri ve hâsılatı ile, vakfetmiş idi (tafsilât için bk. Edirne'de 18 receb 1070'te tanzim ettirdiği vakfiye, Köprülü kütüp.; Muzaffer Gökmen me'zûniyet tezi, nr. 385). Bunlardan başka Erdel 'de A'rad kasabasında bir cami, Vezîr-Köprü 'de su yolu, Hendek ile Sapanca arasında uzun bir köprü yaptırdığını, Hakim-Hanı ve Antalya 'da evkafı bulunduğunu biliyoruz (bk. Başbakanlık arşivi, Ali Emîrî tasnifi, Mehmed IV. devri, 1263, 1736, 2103, 284; İbcülemin tasnifi, Evkaf, nr. 2692, 2794, 2542, 4179, 4736, 4779). Zevcesi Ayşe Hanım nâmma' Vezîr-Köprü'de bir çeşme vardır. Dâmadları Kibleli Mustafa Paşa, Kaplan Mustafa Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Siyavuş Paşa idi ki, bunları da kendisinin ve oğlunun iktidar devrinde devletin yüksek ve salahiyetli mevkilerinde görmekteyiz.

II. FÂZİL AHMED PAŞA (Abu '1-'Abbâs; 1635—1676), Köprülü Mehmed Paşa'nın bü-

*7

KÖPRÜLÜLER.

yük oğlu ve halefidir. 1635'te Vezîr-Köprü'de doğdu. Annesi Havza'nın Kayacık çiftliği ahâlisinden ve Köprü voyvodası Yusuf Ağa 'nın kızı Ayşe Hanım idi (Başbakanlık arşivi, İb-nülemin tasnifi, dâhiliye, nr. 1781). 7 yaşında babası tarafından İstanbul 'a getirildi ve devrin belli-başlı ilim adamlarından, evvelâ Osman Efendi 'den, sonra da Kara Çeîebî-zâde Ab-dülaziz Efendi 'den tahsil etti. Babasının da iltiması ile, 16 yaşında iken, evvelâ hâriç sonra dâhil müderrisi tâyin edildi. „Paşazâde" demekle şöhret aldığı bu devirde dersleri rağbet gördü ve 1657 'de Sahn-ı semân müderrisliğine yükseldi. Mamafih kısa bir zaman sonra bu sahayı, bir az da ilim adamları arasındaki dedi-kodulardan müteessir olarak, terketii; mülkî ve idarî bir vazife aldı. 1659 'da pâdişâh Bursa 'da iken, babasının arzı üzerine, ve-zâretle Erzurum eyâleti valiliğine tâyin edildi. Me'mûriyeti bir sene sonra Şam 'a tahvil olundu. Orada, seleflerinin Şam halkından aldığı, bâzan 30—40 yük akçeye kadar yükselen ve *daşışa* ile *kariha* denilen iki ayrı vergiyi, bu hususta bir hatt-ı hümayûn getirterek, kaldırdı ve bununla her kesin muhabbetini kazandı. Yine merkezden aldığı bir emir ile, dürzîler üzerine hareket ederek, Şihâb ve Man-oğullarını te'dip ile, 500 kese vergi vermelerini ve öteden beri yaptıkları şekavetten vazgeçmelerini te'min etti ve bu parayı tahsil etmek üzere, köylerine gönderdiği Şam defterdarı Ali Efendi (Paşa) 'ye, o zamana kadar voyvodalık ile idare edilen Sayda, Beyrut, Sa-fed havalisi ile Ma'n ve Şihâboğullarınmm buldukları mmtakayı bir beylerbeyilik yaptırarak, tevcih ettirdi (1660; tafsilât için bk. *Cavâhir al-tavârih*, s. 4.; Siiâhdar, I, 214 v.d.; krş. mad. DÜRZİLER). Daha sonra Halep bey-lerbeyiliğine tâyin edildi ise de, vazifesi başına hareket etmeden, İstanbul

'a, sadâret kaymakamlığına davet olundu ve babasının Edirne 'de hastalığının artması üzerine, burada da fazla kalamayarak, Edirne'ye gitti. Babasının ölümünü müteakip, sadrâzam tâyin edildi.

İlk olarak bâzı icrâatta bulunan ve bu arada şeyhüslâm Bursalı Mehmed Efendi 'yi de azleden genç sadrâzam, dikkatini Erdel ile Avusturya işlerine çevirdi. Bir an için Erde! 'de vaziyete hâkim olan Kemeny Janos avusturyalılardan yardım ve bizzat Montecuculi kumandasında kuvvet aldıktan sonra (Szeffii, IV, 84; *Memoires de Montecucali..*., Paris, 1712, s. 332 v. dd.), serdar Ali Paşa tarafından beyliğe getirilen Apafi Mihaly üzerine yürüyünce, Fâzıl Ahmed Paşa Yanova beylerbeyi Küçük Mehmed Paşa 'yi Erdel ve Bâ-bıâlînin mahmîsini muhafazaya me'inûr etti ki, Segesvar civarında yapılan harpte Kemeny maktul düştü (kânun II. 1662) ve böylece Er. del az-çok sükûnete kavuştu (Eugen Horvath, *Die Geschichte Siebenbürgens*, s. 102; J. v, Hammer, XI, 85 v.d.; Erdel beyinin mektubu için bk. *Törok-Magyarkori Törtenelemi Em-lekek, okmany*, VI, 20 v.d.). Bununla beraber Avusturya 'nın hududda bâzı Osmanlı kale ve palankalarına tecâvüze devam etmesi mütemâdi şikâyete vesile olduğu için, Edirne 'de Köprülü-zâde 'nin huzurunda yapılan bir toplantıda evvelce Venedik 'e karşı hareket tasavvur edilmiş iken, bundan vazgeçilerek ve Avusturya 'nın kara hududunda daha tehlikeli ve kuvvetli bir düşman olduğu düşünülerek, o tarafa sefere karar verildi ve ordu 5 ramazan 1073 (13 nisan 1663) 'te Belgrad'a müteveccihen Edirne 'den hareket etti. Belgrad 'da, kendisi ile beraber gelen elçi Reninger 'den başka Viyana 'dan gelen yeni elçi Baron de Goes ile ve evvelce Tamşvar 'a Ali Paşa nez-dine gönderilen Beris

müştereken sadrâzamdan mülakat ve müzâkerelere yeniden başlanmasını istediler. Belgrad 'da ve iki gün sonra Essek (Öszek) 'te yapılan iki toplantıda Fâzıl Ahmed Paşa, imparatorun Erdel 'e tecâvüz ederek, Erdel 'de Szekeleyhid kalesini zapt ve Kanije civarında Zrinyivar adında bir kale (Yeni-Kale) yaptırmışından şikâyet ile eski vaziyetin iadesini ve Kanunî Sultan Süleyman devrindeki gibi, 30.000 altın verginin ödenmesini talep etti ki, bu Avusturya 'nın Erdel 'den tamamen elini çekmesi ve 1606 'dan evvelki vaziyetin iadesi olacak idi (bk. von Sax, *Cesch. des Machtverfalls der Törkei*, Wien, 1903, s. 70). Bu arada Avusturya başvekili Duc de Sağan ile de mektuplar teâtî edildi. Elçiler ilk iki şartı yerine getirmeği taahhüt etmekle beraber, imparatorun istenilen vergiyi kabul edemeyeceğini sadrâzama bildirdiler. Budin 'de Uyvar (Ersekujvar, Neuheusel) 'm zaptı için hareket edileceği sırada, üçüncü defa divâna ceîbedilen elçilere Köprülü-zâde, ordunun bu kadar zahmet ve masraf ihtiyarı ile buraya kadar geldikten sonra elbette taleplerin artacağını, ya Kanunî devrindeki 30.000 altın veya Kuyucu Murad Paşa zamanında kararlaştırılan 200.000 kuruş taahhüd edilmedikçe, seferden vazgeçilmeyeceğini tekrarladı ve tatmin edici cevap alamayınca, orduyu Uyvar üzerine şevketti (30 temmuz 1663; bk. Kâtib Mustafa Zühdi, *Tarih-i Uyvar*, Üniversite kutup., TY. 2488; Râşid, I, 25 v.dd.; *Cavâhir al-tavârlh*, Es'ad Efendi kütüp, nr. 2242). Uyvar kalesini, sadrâzam 17 r.ğusioSta muhasaraya başladı. Parkan mevkiinde, yanlış bir rapor yüzünden, Ali ve Mehmed Paşa'lar idaresin

KÖPRÜLÜLER.
â99

deki kuvvetlere hücum edip, ağır bir zayıata uğrayan Forgacs, yardım almağa muvaffak olduğu için

(Montecuculi, a. 370), teslim teklifini reddetti. Ahmed Giray Sultan 'm ve kardeşi Mehmed Giray 'm getirdikleri Kırım ve kazak kuvvetleri ve hiyânete hazır bulunan Boğdan voyvodası Ghica 'nın askeri ile kuvvetlenen serdarın ordusu bir taraftan kaleyi zapt için tedbirler alırken, diğeri yandan, Kaplan Mustafa Paşa ve Kırım kuvvetleri ile, yardıma gelen düşman birliklerini mağlûbiyete uğratiyordu (Râşid, I, 44 v.d.). Forgacs 24 eylülde (Montecuculi 'de 22 eylül) müdâfîlerra mal ve canlarına en ufak bir zarar gelmeden, çıkıp gitmeleri şartı ile kaleyi teslim etti (Râşid, I, 48). Bu hâdisenin bütün Avusturya 'da bıraktığı geniş akislerde, bu arada, „Uyvar önünde bir türk gibi" sözünün doğmasındaki âmiller arasında sadrâzamın da hissesi bulursa gerektir. Ancak bu muhasara esnasında, Köprülü-zâde 'nin, kendi aleyhinde bir fesat hareketi çevirdiklerini sezdiği, sadâret makamının damadına verilmesi için, pâdişâha gönderilen mektuplarından haberdar olduğu, reisülküttâp Şâmî-zâde ile damadı vezîr İbrahim Paşa 'yi, pâdişâhtan sâdır olan hatt-ı hümayûn mucibince, idam ettirdiği görülmektedir ki, bu tasavvurlarının tahakkukundan, hattâ şuyûundan doğacak mahzurları önlemek maksadı ile yapıldığında müttefik olan osmanlı kaynakları (bu hâdiseye şâhid olan Evliya Çelebi, *Seyahatname*, VI; Silâhdar, I, 276 v.d.) hilâfına, bâzı Avrupa menbâlarında bunların sulh tarafdnrı olmaları yüzünden katledildikleri bildirilir (krş. J. v. Hammer, s. 105).

Sadrâzam, bunu müteakip Kaplan Mustafa Paşa ile vezîr Sarı Hüseyin Paşa 'yi o civarda bulunan Neugrad, Nytra ve daha bâzı kaleleri zapta me'mûr etti. Kendisi de Erdel prensi Apafi Mihaly 'yi bu civarda kabul ettikten ve Budin 'de serbest bırakılan Avusturya elçileri ile Avusturya baş-vekili Duc de Sağan 'a sulh hakkında yeni

bir mektup (Râşid, I, 55 v.dd.) gönderdikten sonra, ordu ile kışlak olarak seçtiği Belgrad'a geldi. Maksudı bu kışı burada geçirerek, ertesi sene ilk baharda Avusturya üzerine yeni bir sefer açmak idi. Fakat kânun II. 1664 'te macar kumandanı Zrinyi, general Hohenôhe ile birlikte, Berzence, Babocsa ve Pecs şehirlerini işgal etmek suretiyle, kış ortasında sefer mevsimini açınca (Szekefi, s. 168), Köprülü-zâde, bir kısım kuvvetler ile, Öszek 'e doğru Belgrad 'dan ayrıldı ve ancak o havalide bırakılan ümerânın vaziyete tekrar hâkim o'duklarmı öğrenince, Belgrad kışlağına döndü (21 şubat I 1664). İlk baharda ordu sefere hazırlandığı |

ve kuvvetler toplandığı esnada, bir taraftan da sulh müzâkereleri yapılmakta idi. Köprülü-zâde, muhasara edildiği haber alınan Kani-je kalesini muhasaradan kurtardı ve o civardaki Yeni-Kale'yi aldı. Uyvar'm zaptı Avrupa 'da büyük bir heyecan yaratmış, Avusturya 'ya para ve askerce yardım temayülleri artmış idi. Bu zaferden sonra artık, türklerin Avusturya'ya doğru yolunu kesebilecek ehemmiyetli bir kale bulunmadığı hakkındaki kanâate dayanarak, papalık makamı ile ispanyollar, Saksonya ve Brandenburg'un para ve asker yardımlarından başka, Louis XIV. de 5.000 fransız gönüllüsü göndermiş ve hepsi Montecuculi 'nin kumandası altında 1664 seferine hazırlanmış idi. Ümerâ ile yaptığı bir istişareden sonra verilen karar mucibince, Kanije civarındaki Komar (Kiskomorn; tarihlerimizde Komaran) kalesi teslim suretiyle ve Kanije alay beyi Ömer Ağa vâsıtası ile alındı (14 temmuz). Kaplan Paşa ve Kırım askerinin hücum ettiği Egerseg kalesi zaptolundu. Yine o civardaki Egervâr ve Kemendvar palankaları da tahrip edilerek (*Cavâhir al-tavârîh*, var. 82 v.dd.), Raab nehri kenarına gelindi. 31 temmuzda iki ordu

St. Gotthard köyü civarında, aralarında Raab nehri bulunmak suretiyle, kar-ş1-karş1ya gelmiş bulunuyorlardı. Köprülü-zâde, bir taraftan Avusturya elçisi ile sulh müzâkerelerine devam etmekle beraber, netice alınmadığı takdirde, nehri geçmek ve düşmana hücum etmek kararını verdi. 1 ağustosta piyadelerin geçmesine mahsus yapılan küçük bir köprüden bir kısım kuvvetler Bosna beylerbeyi İsmail Paşa, Kaplan Mustafa Paşa ve yeniçeri-ağası kumandasında

Raab'in sol sahiline geçirildikten ve bâzı toplar da tahşid edildikten sonra, sabahtan başlayan muharebe, değişik safhalar arz ederek, ikindiye kadar devam etti ve umumiyetle Osmanlılar aleyhine neticelendi (tafsilât için bk. Mentecuculi, s. 416; J. v. Hammer, XI, 125 v.d.; Ahmed Muhtar, *Sen Gotar'da Osmanlı ordasa*, İstanbul, 1326). O zamana kadar hareket serbestisini elinde tutan osmanlı ordusu kat'î neticeli sayılmayan bu mağlûbiyetten sonra az-çok müdâfaa hâline geçti (*Cavâhir al-tavârîh*, var. 90 v.dd.). Mamafih sadrâzam, muharebeden bir gün evvel, Avusturya elçisi ile mutabakata varılan ve şartları Viyana 'ya bildirilen Vaşvar (Eisenburg) muahedesini akde muvaffak oldu (10 ağustos 1664) ki, 10 madde üzerine yapılan ve türk isteklerini büyük mikyasta tatmin eden bu anlaşma, macar tarihçilerine göre, Avusturya 'nin macarlara karşı I yeni bir ihanetinin delilini teşkil etmekte idi ve I muharebe müttefik orduları tarafından kayb-I edildiği takdirde bile bundan daha ağır şartlı

JÖÖ KÖPRÜLÜLER.

bir muâhedinin yapılmasına imkân bulunmazdı (Szekfü, IV, 169 ; muahede için bk. Baron de Testa, *Recueil des Traités de la Porte Ottoman IX*, 50 v.d.; *Târih-i ğilmânijs*. 90 v.dd.; Râşid,

I, 78 v. dd.; Silâhdar, I, 361). Bundan sonra KöprülS-zâde ordu ile bir müddet îstolni Beîgrad ovasında kaldıktan sonra, düşmanın Uyvar kalesini muhasara edeceğinin haber alınması üzerine, Budin — Estergom yolu ile gelip, bu kale civarında karargâhını kurdu. Ümerâ ile yeni bir istişare yaparak, düşman üzerine yürümek veya Tatra muhasarasına gitmek şıklalarından birini müzâkere ettiği sırada, evvelce yapılan anlaşmanın tasdikli nüshası Viyana 'dan geldiği için, Belgrad 'a döndü. Akdedilen sulhun tatbikatına nezâret etmek üzere, bu kışı da orada geçirmesi münâsip görüldü ve ancak 15 temmuz 1665 'te pâdişâhın bulunduğu Edirne 'ye avdet edildi. Sadrâzam bu sulh muahedesi hükümlerine göre, eski Bostancılar oda-başısı Kara Mehmed Ağa (Paşa) 'nm Viyana 'ya büyük elçi olarak gönderilmesini te'min etti (bk. bir de mad. EVLİYA ÇELEBİ); Çanakkale boğazi istihkâmlarını pâdişâh ile birlikte tetkik edip, İstanbul 'a döndü. Yeni Nemçe elçisini Bahâî yalısında büyük bir merasim ve debdebe içinde kabul ederek, Avusturya ile dostluğa ehemmiyet verdiğini gösterdi. Bir kaç ay sonra (kanun I. 1665), bütün devlet büyüklerini topladığı bir istişare meclisinde Girid meselesini ortaya atarak, senelerden beri bir çok zayiata sebep olan Kandiye kalesinin zaptını teklif etti ve bunun için lüzumlu hazırlıkların görülmesi, mühimmat ile donanmanın tedârik ve tertibi kararlaştı. Bu kararı duyan ve 12 seneden beri Edirne'de mevkuf tutulan Venedik balyosu Ballarino anlaşma müzâkerelerine tekrar baş

lamak arzusunu izhâr etti ise de, sadrâzamın kendisine bildirdiği şartlan kabule yanaşması bu sefer hakkında bütün şüpheleri dağıttı, Girid "e gitmek ve kuvvet sevketmek için en yakın ve kolay yol olduğunda ittifak edilen Mora 'da Benefşe (Monamvasia) 'den hareket edilmek kararı ile, Köprülü-zâde mart 1666 'da pâdişâh ve ordu ile birlikte, İstanbul 'dan Edirne 'ye geldi, Rikâb-ı hümâyûn kaymakam lığını, evvelce olduğu gibi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya tevcih etti ve 14 mayısta da Edirne 'den sefer için ayrıldı. Ordunun toplanmasını uykleyerek, bir kaç ayı Tesalya 'da geçiren sadrâzam teşrin I. sonlarında Benefşe limanında donanmaya mülâkî oldu ve 3 teşrin II. 1666 'da Hanya 'ya çıktı. Kânun I. ortalarında Hanya 'dan hareket ile Kandiye karşısındaki Osmanlı karargâhında ilk teftişini yapan serdara ertesi ay 20 kadar gemiden mürekkep Mısır donanması ve nisan 1667 sonlarında Kaplan Mustafa Paşa kumandasındaki donanma takviye getirdi. Muhasara ordusunun mevcudu 70.000'e bâliğ olmuş idi. 25 mayısta ordudaki bütün vezirler, beylerbeyi ve emirlerin iştiraki ile bir toplantı yapan Köprülü-zâde Kandiye kalesini Vire tabyası (St. Andre) tarafından muhasara etmek, Domuz-Damı (Mar-tinengo) ve Yahudi (Bethlehem) tabyaları tarafına da düşmanın muhtemel hücumlarına karşı sipâhî, silâhdar ve bir kısım tımarlıları yerleştirmek kararını aldı (*Cavâhir al-tavârih*, var. 112 ; Sarı Mehmed Paşa, *Zubdat al-vakâyi*, Es'ad Efendi kütüp, nr. 2382, var. 4 v. dd.; Râşid, I, 164 v.d.). Venedik baş-kumandanı Mo-rosini haziran sonlarında gelip, kalenin müdâfaasını bizzat ele aldıktan ve kendisine

Papalık, Malta donanmalarından kuvvetler iltihâk ettikten, sadrâzam da sonradan gelen Sivas beylerbeyi ile eski Budin beylerbeyi Hüseyin Paşa kumandasındaki birlikler ile müstahkem mevzî-leri takviye eyledikten sonra, muharebe şiddetlendi. Bütün yaz şiddetle devam ve değişik safhalar arzeden, bir aralık bir tabyaya türk bayrağının dikilmesine de muvaffak olunan muhasara ameliyatını, gazileri teşcî etmek için, muhasaranın başından beri siperlerde yerleşen Köprülü-zâde, teşrin II. 1667 ortalarında bütün kış mevsimi için, tatil etti. Bu arada pâdişâhtan aldığı hatt-ı hümayûnlar ile teşvik gören serdar, Venedik tnikâlema me'mûrlarını kabul ediyor, gerek Venedik doju (bk. Râşid, s. 185), gerek Morosini ile sulh ve kalenin teslimi hususlarında muharebelerde bulunuyor ve icâp eden yerde tertip ve tedbirlerini alıyordu. Şubat 1668 ortalarında Morosini, sadrâzama gönderdiği bir mektup ile, Venedik 'e bir ulak gönderilmesinden mütevellit teahhüre mahal bırakmamak üzere, derhâl müzâkerelere girişilmesini teklif etti ise de, sadrâzam ancak, kendisi gibi, kale alıp vermeğe salâhiyetli ve mes'ûliyetli biri ile müzâkereye başlayabileceğini bildirdi (bk. *Cavâhir al-tavarîh*, Köprülü kütüp., Hafız Ahmed Paşa, nr. 231 ; Râşid, I, 190 v. dd.). Venedik kumandanı Lorenzo Cornaro kumandasındaki bir düşman filosunun Çanak limanı (St. Pelage) ağzında, türk yardımcı kabilelerine mâni olmak için, beklediğini haber alan Köprülü-zâde deniz ümerâsından Memi-zâde Mehmed Paşa 'yi bunların üzerine gönderdiği gibi, diğer taraftan da Venediklilerin kaledeki topları çapında toplar döktürdü. İlk baharda kapudân-ı derya Kaplan Mustsfa Posa kışı İstanbul 'da geçirdikten sonra, Fodella limanına girdi. Mısır'dan ve garp ocaklarından yardımcıları geldiği esnada, papa

Clement IX. da Venedik deniz kuvvetlerine Rospigliosi
kuKÖPRÜLÜLER.

901

mandasında ve pâdişâhın sözde-kardeşi olarak ilân edilen dominiken rahibi Padre Ottmano 'nun refakatinde harp gemileri gönderiyordu. Sadrâzam 22 haziran 1668 'de tekrar metrislere girdi ve lâğım patlatmak ameliyesi daha büyük bir şiddetle yeniden başladı. Bu defaki hücumlarda şimâl-i şarkîdeki Sabionera (Kızıll) tabyası da hedef ittihaz edilmiş idi. Bütün yaz aylarını işgal eden muhasara esnasında iki tarafça da türlü harp hilelerine müracaat ediliyordu (tafsilât için bk. *Cavâhir al-tavârih* ; Râşid, I, 208 v. dd.; J. v. Haamer, 214 v. dd.). Sadrâzamin ancak Kandiye 'nin teslimi şartı ile anlaşma yapacağını anlayan Venedikliler Tesalya Yeni-şehri 'ne gelen pâdişâh nezdine elçi gönderdiler ; pâdişâh da sadrâzama, eğer kaleyi zaptetmek mümkün ise, bunu elçiden isteyeceğini, aksi hâlde daha bir sene muhasara devam ederse asker ve mühimmat yetiştirmek hususundaki imkânsızlığı bildirdi. Bundan çok müteessir olan sadrâzam vaziyeti muhtelif vâsıtalar ile pâdişâha bildirdi ve bunun neticesi görüldü. 12 kânun I. (8 receb) 'da askerî meclisi toplayan sadrâzam Kandiye 'nin fethi bu kadar yakın görünürken, muhasaradan vazgeçmenin doğru olmayacağı kanâatinin herkes tarafından izhârı üzerine, kışkı metrislerde geçirmek ve kaptan paşayı, kışlamak için, Eğriboz 'a göndermek üzere, lâzım gelen tertibatı aldı (bk. Râşid, I, 218 v.dd.). Bu sırada çarpışmalar devam ediyor ve muharebeye yardımcı fransız kuvvetleri de iştirak ediyordu. Bu arada bir taraftan muhasara ordusundaki bir kısım silâhdar ve serdengeçtilerin, isyan hareketi görülüyor, diğer taraftan da, Fransa, papalık ve Malta devletleri Kandiye müdâfilerine

yardım gönderiyordu. Denizden ve karadan türk muhasara hattına karşı umûmî bir taarruz yapılacağını öğrenen serdar, aldığı tedbirler ile bütün tehlikeleri önledi. Ağustos 1669 sonlarında Morosini ile Fransız kumandanı Duc de Noailles arasında zuhur eden ihtilâf üzerine, müttefikler donanmasının geri çağırılması Venediklileri güç bir durumda bıraktı, Venedikliler kalenin teslim edileceğini serdara bildirmek mecburiyetinde kaldılar. İki tarafın murahhasları arasında altı gün devam eden görüşme neticesinde, 18 maddelik sulh ve teslim şartları kararlaştırıldı (5 Eylül 1669; tafsilât için bk. Râşid, I, 240 v.d.; *Maâhedât mecmuası*, II, 141 v.dd.; Noradounghian, *Recueil d'actes...*, I, 132 v. dd.). Üç hafta zarfında tahliye tamâm olunca, sadrâzam Kandiye kalesinin ve şehrin seksen anahtarını teslim aldı (27 Eylül). Kaleyi tamir etmek ve Akdeniz adalarında yeniden tahrir yaptırmak üzere, Fâzıl Ahmed Paşa bu kışta da Girid 'de geçirdi. Aynı zamanda, o sırada isyan hâlinde bulunan Maynotları, gönderdiği bir mektup ile teskin ve bekaya vergilerini affetti (tafsilât için bk. *Cavâhir al-tavârih*, var. 122 v.d.; Köprülü kütüp., Asım Bey kitapları, 724 numaralı yazma, var. 231—236; Başbakanlık arşivi, tahrir defterleri; Evliya Çelebî, VIII, 498 v. dd.; Silâhdar I, 538). Fâzıl Ahmed Paşa Haziran 1670 nihayetlerinde, Tekirdağı yolu ile, Edirne 'ye gelmiş ve sancak-ı şerîfi pâdişâha teslim etmiştir. Fâzıl Ahmed Paşa, Fransa ile münâsebet hususunda, babasının takip ettiği azimkar siyâsete devam etmiş, fakat Avusturya ve Venedik harplerinde yardım meselesinden mütevellit gerginliği gidermek üzere gelen Fransız sefirine nisbeten daha mülayim davranmıştır (bk. Chardin, *Vogages. .*, Paris, 1811, I, 38 v.dd.; J. v. Hammer, s. 159). Sadrâzam, Fransız

elçisi de la Haye-Vantelet 'nin kapitülâsyonları yenilemek ve Kızıîdeniz 'den Hindistan 'a ticâret yapmak hakkındaki teklifini tasvip ile karşılamadı. Müteferrika Süleyman Ağa 'nin Paris 'e elçi olarak gitmesini müteakip, Fransa hükümeti 1670 'te istanbul 'a Marquis de Nointel 'i gönderdi ki, bu sefir de, sadrâzam tarafından, lâkaydî ile karşılanmıştır (Edirne 'de vuku bulan ilk mülakatta, şubat 1671, sadrâzâmın fransız elçisine verdiği pek meşhur cevaplar için bk. Chardin, s. 58 v.dd.; A. Vandal, s. 60; J. v. Hammer, XI, 235 v.dd.; Lavissee et Rambeaud, *Hist. gener.*, VI, 838). Bir müddet sonra, sadrâzam elçiden müzâ-kerâta yarayacak talimat alıp-almadığını sormuş (eylül 1671), Fransa hükümetinin bir mektubunu hamilen istanbul 'a gelen d'Arvieux 'nün muvasalatından (nisan 1672) sonra Edirne 'de tekrar müzâkereler başlamış, bundan da netice çıkmamıştır. Muahede ancak 15 saf er 1084 (5 haziran 1673) 'te yapılabilmiştir (krş. Chardin, I, 63 , 75 v. dd.; de Saint-Priest, *Mim. sur VAmbassade de France ...*, s. 88 ; Antoine Galland, *Hâtıralar*, trk. trc, s. 9 v.dd.; d'Arvieux, *Memoires*, IV, 300 v.dd.; 374, 413). Köprülü-zâde, 1670 'ten itibaren avustur-yalıllara isyan eden bir kısım macarların (tafsilât için bk. Szilagyi Sandor, *Magyar Nemzet Törtinete*, VII, 287; J. v. Hammer, XI, 243), Sarıkamış kazakları hetmanı olup, 1669 'dan itibaren Osmanlı himayesine girmiş bulunan Do-roşenko 'yu himaye için, Lehistan 'a karşı sefer açılmasını münâsip gördü ve bu hususta yanlış hareketi anlaşılın Kırım hanı Adil Giray 'in azli ile yerine Selim Giray 'm tâyinini te'min etti. Mayıs 1672 'de sefere çıkılacağı sırada, Lehistan kiralından gelen ve bu seferin sulha mugayir olduğunu ileri süren mektuba Köprülü-zâde, rusların iddiasını çürüten bir cevap yazdı (Râşid, I,

261 v, dd.). Ordu da yürüyüşe başKÖPRÜLÜLER.
! şid, I, 317 v.dd.). Mamafih Leh seferleri, bundan sonra
da Halep valisi vezîr Şişman İbrahim Paşa (1675) ve
onun vefatı ile, Şâm valisi vezîr Şeytan İbrahim Paşa (1676)
'nın serdarlıkları altında, J. Sobieski kumandasındaki
lehlilere karşı ve değişik safhalar ile devam
etti. Son zamanlarda, sadrâzamın içkiye düşkünlük te'siri
ile hastalığı artmış ve temmuz 1676 sonlarında, Ok-
Meydanı 'ndaki dîvâna riyaset edememiş idi. Padişah
ordu ile 12 teşrin I.'de İstanbul'dan Edirne'ye hareket
edince, çok hasta bulunan sadrâzam da arkasından yola
çıktı ise de, Edirne 'ye kadar gitmeğe tahammül edemedi
ve yolda Ergene köprüsü civarında (Çorlu ile Karıştıran
arasında) Kara-Biber çiftliğinde, 26 sabân 1087 (3 teşrin
II. 1676) 'de, 41 yaşında vefat etti (Abdi Paşa, var. 161).
Cenazesi İstanbul 'a getirilerek, babasının medfûn olduğu
Çemberlitaş yakınındaki türbeye defnedildi. ölümünün
içkiye iptilâsı sebebiyle had bir derecedeki istiska
hastalığından ileri geldiği bilinmektedir (Silâhdar, I, 659
).

Fâzıl Ahmed Paşa, Sokullu Mehmed Paşa 'dan sonra,
sadârette en uzun zaman (15 sene) kalmış olan bir zâttır.
Kendisi uzun boylu, dolgun vücutlu, iri gözlü, yuvarlak
çehreli, muhatabına hürmet ve itimat telkin eden, vakarlı
bir zât olarak tasvir edilir. Babası hakkında o kadar sert
hüküm ve mütâlealar yürüten Silâhdar Mehmed Ağa (I,
659), onu, âlim, fâzıl, halîm, âdil, doğru ve açık kalpli,
akıllı, cömert bir vezîr olarak tasvir etmektedir. Bu
meziyetler Avrupa tarihçileri tarafından *da* tasdik
edilmektedir (krş. M. Brosch, *Ce-schichten aus dem
Leben dreien Grosszuesire*, Gotha, 1899 ; L. v. Ranke,
Die Osmanen . . ., Leipzig, 1877, s. 76; David Ogg,
l'Eurcpe da XVII' siecle, Paris, 1932, s. 505). Babasının,

ölürken, kendisine ettiği üç vasiyeti (Anadolu 'daki vakıfları unutmaması, Rumeli 'de yarı kalmış han, cami gibi hayratı ile, İstanbul 'da Çemberlitaş 'taki te'sisîlerini ikmâl etmesi, emektar adamlarından, o sırada Varad beylerbeyi bulunan Hüseyin Paça'yi gözetmesi) yerine getiren Köprüü-zâde (*Cavöhir al-tavârih*, var. 14), kendisi de ilme verdiği büyük kıymetin bir delîli olmak üzere, İstanbul 'da Ayasofya civarında, Ibşir Paşa zevcesi Ayşe Sultan 'dan aldığı konağının yakınında bir kütüphane kurarak (I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, Ankara, 1951, III, 438), bir çok kitaplar ile bunu zenginleştirmiş, vakfını talebeye tahsis ve burada bâzı ilimler tedrisini şart koşarak, tesbit etmiş idi ki, ölümünden iki sene sonra (1089 = 1678) tanzim edilen vakfiye hâlâ Köprülü kütüphânesindedir (Köprülü aileladi. Bu sırada Kırım kuvvetlerinin Doroşen- i ko ile birlikte Zaporog kazaklarına karşı galebe çaldığı da duyuldu (29 temmuz 1672). Pâdişâh tarafından Kamenice kalesinin fethine me'mûr edilen Fâzıl Ahmed Paça tarafından 9 günlük bir muhasaradan sonra, 27 ağustosta bu kale (Nâbî, *Tarih-i Kamenice*, Üniversite kütüp., TY 2418; Elhâc Ali, *Tarih-i Kamenice*, Lala İsmail Efendi kütüp., nr. 308; Abdi Paşa, *Zubdat alvakâği*, var. 12) ve bir az sonra da Bucaş palankası ele geçirildi ve burada lehliler ile bir muahede akdedildi (18 eylû!). Filhakika Osmanlı ordusunun Lehistan 'daki bu serî muvaffakiyeti ve Lemberg 'in muhasarası Leh kiralı Miehel Wiesnowiski 'yi sulha icbar etmiş ve Osmanlı hukûmeli buna muvafakat eylemiş idi (bk. Abdi Paşa, var. 15; Râ-şid, I, 284 v. dd. j Noradounghian, I, 52). Mamafih Podolya ve Ukrayna 'nın ellerinden çıkmasını, harâc vermek gibi ağır ve istiklâli haleldar eden bir şartı mutazamm olan bu muahede, başta J. Sobieski olmak

üzere, lehlilere ağır geldi. Diyet meclisi, bu anlaşmayı tasdik etmediği gibi, harâeı göndermeyerek, teslimi lâzım gelen kaleleri de vermekte imtina gösterdi. Bunun üzerine, müteakip senelerde de Lehistan 'a karşı seferler yapıldı ki, Köprülü-zâde 'nin bu harplerden ilk ikisine iştirak ettiğini görüyoruz. Filhakika 1673 harekâtında, pâdişâh da, ordu ile beraber, hududa kadar gitmiş, Leh kiralına buradan bir nâme gönderilmiş, fakat Hotin kalesinin muhasara edildiği öğrenilince, sadrâzam serdar nasbolunarak, o tarafa me'mûr edilmiş, pâdişâh da Baba-Dağı kışlağına dönmüş idi. Daha sonra ise, Boğdan ve Eflâk beylerinin de lehliler tarafına geçmesi gibi hâdiseler sebebiyle, bu kale elden çıktı ve serdar da, mevsimin geçmesi dolayısıyla ile, orduyu kışlağa getirdi. Ertesi sene (1674) yapılan seferi de yine pâdişâhın refakatinde ve ordunun, başında idare eden Köprülü-zâde, Kırım hanı tarafından Hotin kalesinin geri alındığı haberi geldikten sonra, istikametini değiştirerek, kazak het-manı Doroşenkö 'ya hücum ve bâzı palankalarını zapteden ruslara karşı hareketle, Ukrayna 'ya girdi. Kopniçe palankası tahrip ve Lad-jin gibi bâzı kaleleri zaptedildi. Bu sırada (ağustos 1674), orduya gelmiş olan Leh elçisini kabul eden sadrâzam, onun hükümeti nâmına, Podolya ve Ukrayna memleketlerini sul-han istirdada me'mûr olduğunu anlayınca, bu isteği hayret ile karşılayarak, onu bir mektup ile geri gönderdi. Bir müddet sonra da, sıhhati iyice bozulmuş olan sadrâzam, serhad işlerinin tanzimini lâzım gelenlere havale ederek, Edirne 'ye döndü (22 teşrin I.; bk. RÂKÖPRÜLÜLER.

9°3

sine âit vakfiyeler, nr. 4; M. Gökman, *Kütüphanelerimizden notlar*, İstanbul, 1952, s. 52 ; Şay-hi,

Vakayı' al-fazala, Üniversite kütüp., TY. 81, s. 691). Fâzıl Ahmed Paşa, müderrisliği ve daha sonraki zamanlarda sahip olduğu son derecede kıymetli kitapları bu kütüphaneye devretmiştir. Diğer taraftan Kandiye 'de te'sis ettiği bir cami ile (Kandiye 'de kendisine verilen arazinin rebiülâhır 1081 tarihli mülknâ-me-i hümâyûn sureti ve diğer hudutnâmeler için bk. Köprülü kütüp., aynı vakfiyeler dosyası) Uyvar 'da ve Kamenice 'de ayrıca birer eâmiî, izmir 'de natamam kârgir bir hanı var idi ki, sonradan bu tamamlanmış, fazla kalan bin kese akçesi de iç hazîneye alınmış idi (Silâhdar, I, 659). Fâzıl Ahmed Paşa ilim ve san'at adamlarının da hâmîsi idi. Mühürdarı ve bütün vesikaların kendisine tevdî edilerek yazılan *Cavâhir cl-tavârîh* müellifi Hasan Ağa 'dan (bunun 1680'de yapılmış latince tercümesi için bk. Viyana imparatorluk kütüp., *Annalium gemma, authore Hasanaga ...* başlığı ile, krş. Antoi-ne Galland, trk. trc. N. S. örik, *Hâtıralar*, s. 197, not) başka, bilhassa Kandiye muhasarası esnasında yanından hiç ayrılmayan Mazâki, Nâbî, ikinci tezkireci ve *Tarih-i Uyvar* müellifi Zühdî, reisülküttâp Tâlib Ahmed Efendi, takdim ettiği bir kaside ile Köprülü-zâde 'nin takdirini kazanan ve Cizye kitabetine tâyin olunan şâir Fennî 'yi bunlar arasında sayabiliriz. Bir çok eserleri ile ve ezcümle *Talhiş al-bayân fi kavânin 5l-'0şmSn* adlı kanunnâmesi ile şöhret bulan İstanköylü Hezârfen Hüseyin Efendi de yine Fâzıl Ahmed Paşa 'nm himaye ettiği ilim ve fikir adamlarından idi (krş. Safâî, *Tezkire*, Üniversite kütüp., TY. 3215, s. 189 v.d., 242 v.d.; Şayhi, s. 680—786).

İİİ. FÂZİL MUSTAFA PAŞA (1637 —1691), Fâzıl Ahmed Paşa 'nın küçük kardeşi olup, Osmanlı sadrâzamlarındandır. 1047 'de Ve-zîr Köprü 'de doğan bu zât, büyük kardeşi ile birlikte, medrese tahsiline başlamış

ve ilmiye tarîkına girmiş ise de, bir tedris vazifesi aldığı bilinmemektedir. Bütün Kandiye muharebeleri boyunca, annesi ile birlikte, Girid 'de ve ölümü esnasında da Fâzıl Ahmed Paşa 'nın yanında bulunduğu ve sadâret mührünü pâdişâha götürdüğü düşünülür ise (bu sırada kendisine verilen bir zeamet berâtı için bk. Başvekâlet arşivi, Ali Emirî tasnifi, Mehmed IV. devri, nr. 229), zamanını ekseriya büyük kardeşi ile birlikte, seferlerde geçirdiği tahmin olunabilir. 1 cemâziyelâhır 1091 (29 hazîran 1680)'de eniştesi sadrâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa delâleti ile, I yedinci vezîr oldu. Aynı senenin teşrin II. ip- j

tidâlarında, Valide Sultan, şehzade Süleyman ve Ahmed ile Edirne 'ye gittiği sırada, bunların muhafazası hizmetinde bulundu. Ertesi sene, ruslar ile sulh akdedilip, pâdişâh ordu ile istanbul 'a avdet ederken, Edirne 'de kalan şehzadelerin muhafaza hizmetine, altıncı vezîr olarak, yine o tâyin edildi (rebiül-evvel 1092 = mart 1681). Osmanlı — Avusturya harbi başladıktan sonra da, Fâzıl Mustafa Paşa, evvelâ Edirne kaymakamı ve dördüncü vezîr olarak, bir müddet aynı vazifede kaldı; daha sonra Niğbolu 'nun ilhakı ile Silistre eyâletine (Özü muhafızlığı) tâyin ve Baba-Dağı 'na serdar oldu. Ancak ikinci Viyana muhasarası bozgununu müteakip, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa azl ve idam edilip, yerine Kara İbrahim Paşa geçince ve Leh kralı J. Sobieski 'nin Kamenice ve Boğdan taraflarına tecavüz için, büyük hazırlıklarda bulunduğu dîvân-ı hümayûna arzedilince, Köprülü-zâde, yerine daha kuvvetli bir serdar gönderilmesi düşünülerek, Özü muhafızlığından alındı ve mutasarrıf olduğu hasları ile yine kubbe altı vezirliğine davet olundu (mart 1684; Silâhdar, II, 127). Fâzıl Mustafa Paşa, mayıs ortalarında Edirne 'ye gelip,

dîvân-ı hümâyûnda üçüncü vezirlik makamım işgal etti ise de, çok geçmeden, her hâlde yeni sadrâzamın Köprülü ailesine karşı beslediği kinden müteessir olarak, tekaütlüğünü istedi. Bu suretle vezâreti ref'edildi. Bir sene sonra, Venedikliler ile harbin Mora 'da şiddetlendiği sırada, Sakız muhafızlığına gönderildi ve şubat 1686 'da, vazifesi Boğaz-Hisarı (Seddülbahr) muhafazasına tahvil olundu. Müttefiklere karşı harp şiddetlendiği ve dâhilde bir takım karışıklıklar çıktığı sırada, vaziyeti islâh için sadârete getirilen Siyâvuş Paşa (Köprülü'nün dâmâdı), ilk iş olarak, Fâzıl Mustafa Paşa 'yi vezîr-i sânilik makamına getirdi (30 zilkade 1098 = 2 teşrin I. 1687). Fakat o, evvelce kendisine gadretmiş, sonra da güzel sözler ile gönlünü almış bulunan pâdişâha karşı iğbirarını muhafaza etmiş ve ordu hal'i meselesini ortaya atınca, bu fikri benimseyip, derhâl faaliyete geçmiş ve 7 teşrin II. 1687 'de, Ayasofya camiinde büyük bir toplantı yapılarak, hal'i kararı yerine getirilmiştir. Bununla beraber ordu, cülus bahşîşi ve terakki verilmesini men'ederek, zorbaları cezalandırmak istediği bahanesi ile, Fâzıl Mustafa Paşa 'nın aleyhine döndü. Kendisi ilk önce pâdişâhın şefaati ile mevkiini muhafaza edebildi ise de, askerın İsrarı karşısında Seddülbahr muhafızlığına tâyin edildi ve İstanbul 'dan uzaklaştırıldı (7 rebiülâhır 1099 = 10 şubat 1688; Silâhdar, II, 318 v.d.; *Zubdat al-vaküyi*, nr. 2389, var. 87 ?«4 KÖPRÜLÜLER.

v.d.; Râşid, II, 25). Az zaman sonra katli için ferman istenilen ve şeyhülislâmın muhalefeti, pâdişâhın da himâyesi ile kurtulan Köprülü-zâde 'nin Hanya, müteakiben Kandiye, aynı senenin sonunda, ikinci defa olarak, Sakız muhafızlığına tâyin edildiği görülüyor. Bu sırada Harbin çok fena bir cereyan alması ve Avusturya

ordusunun Belgrad 'ı zaptedip, Üsküp 'e kadar gelmesi üzerine, pâdişâhın 10 muharrem 1101 = 25 teşrini. 1689'da yaptırdığı bir toplantıda vaziyeti ancak Fâzıl Mustafa Paşa 'nın düzeltebileceği düşünöldü ve kendisi Edir-DS 'ye çağırılarak, sadârete tâyin edildi. Yeni sadrâzâmın ilk icrââtı, kuvve-i mâneviyeyi yükseltmek ve gönöl rızâsı ile askerî hizmete gelecekleri teşvik etmek üzere, bir beyanname neşretmek, memleketin mâlî siyâsetini ve dolayısı ile reayanın hâlini düzeltmek oldu. Son zamanlarda halka ağır bir yük olarak tahmil edilen ve bir çok suistimallere sebebiyet veren bir çok vergileri kaldırdı. Bilhassa resm-i hamr ve arak denilen içki üzerinden alınan mevzi'î vergi Rumeli 'deki hıristiyan tebeanın çok zarar görmesine ve ekseriya düşmanlar ile birleşmesine sebep olmuş idi (krş. *Zubdat al-vakâyı*, var. 122). Diğer taraftan, ilk baharda yapılacak sefer hazırlıklarını görüşmek üzere topladığı devlet erkânı ve ordu ümerâsına vazifelerinin ciddiye ve nezâketini hatırlatarak, fazilet ve adalet üzerine müesses bir cemiyet nizâmı kurmağa çalıştı. Bu arada asker toplamak, kendi aleyhinde bulunmaları muhtemel kimseleri değiştirmek gibi, faaliyetlerde bulundu. Bu sırada avusturyalıların müzaheretini ile kendini Komanova kiralı ilân eden eşkiyâ reisi Karpos'u Kırım hanı Selim Giray mağlûp etmiş ve Novobrdo kalesini geri aldıktan sonra, Edirne 'ye gelmiş idi. Onun da iştirak ettiği meşveret meclisi kararı ile, sadrâzam Macaristan seferine me'-mûr edildi. Avusturya 'nın idaresinde siyâsî ve mezhebi hürriyetlerini kaybetmiş bulunan ErJel halkı, Thököly Imre'nin kırallığa getirilmesi hususunda, Osmanlı devletinden yardım istiyor ve bunu fransızlar da destekliyordu. Fâzıl Mustafa Paşa, Kırım hanının pek taraf-dar görünmemesine rağmen, Thököly 'ye kırallık

berâtı ve diğ̈er alâmetler gönderdiği gibi, bir miktar yardımcı askeri de sevketmiştir (bk. mad. ERDEL; Angyal David, *Thököly Imre*, Budapeşte, 1889, II, 212 v.dd.; Thaly Kalman, *Kesmârki Thököly Imre es nemely embereinek naplöi es emlekezetes iratai* »*Monumenta Hungaria Historica*", s. 1.28 ve tür. yer.). Fransız elçisinin mukaddes makamlar hakkındaki talebine muvafakat gösteren sadrâzam (*Zubdat al-vakâyi'*, var. 77), onun Avusturya ile harbe devam edilmekle beraber, Lehistan ile sulh yapılması ve Guillaume d'Orange 'm İngiltere kiralı olarak tanınmaması yolundaki taleplerini reddetti (Flassan 'a ve 21 kânun II. 1690 tarihli rapora atfen J. v. Hammer, *ayn. esr.*, XII, 305; bk. bir de Ch. Sche-fer, *Memolres historique sur l'Ambassade de France â Const.*, Paris, 1894, s. 90 v. dd. ; de Saint-Priest, *Memoires sar l'Ambassade de France en Turçue*, Paris, 1877, s. 242 v.d.). Fâzıl Mustafa Paşa, temmuz ortalarında Edirne 'den hareket ile düşman eline geçmiş bulunan Şehir-Köy (Pirot)'ü muhasaraya başladı. Avusturya kumandanı Sehenkendorf 'u Drago-man 'da mağlûp ettikten sonra, bu kaleyi ve müteakiben Musa-Paşa palankasını aldı ve avusturyalıların yardıma muvaffak olamadıkları Niş 'i, üç günlük muhasaradan sonra, ele geçirdi. Mevsimin geçmiş olmasına ve ümerânın muhalefetine rağmen, Belgrad üzerine yürüyen sadrâzam iki gün Semendere 'de tevakkuf ettikten sonra, 6 günlük muhasaradan ve kalenin barut mahzeninde vukua gelen bir infilâktan sonra, bu mühim serhad kalesini geri almağa muvaffak oldu (9 muharrem n02 = 14 teşrin I. 1690; bk. Silâhdar, II, 501 v.dd.; *Zubdat alvakâyi*, var. 169, 171, 173 ; Râşid, II, 131). Müteakiben Yeni-Palanka, Büğür-Delen, Tuna içindeki ada fetih ve

Oszek (Essek) muhasara edildikten, Belgrad kalesinin tamiri ve mühimmatının ikmâli de tamamlandıktan sonra, istanbul 'a döndü. Fâzıl Mustafa Paşa, avdet esnasında, orduda bulunan reâyâ esirlerini, ihtiyaçlarını mîrîden gördürmek

suretiyle, sakin oldukları yerlere kadar gönderttiği gibi, Niş ile Belgrad arasındaki ahâlden düşmanın Tuna ötesine naklettiği ve bilâhare aman dileyerek, köylerine dönmek isteyenlere, kimsenin rencide etmemesi için, yanlarına çavuşlar katarak, eşya ve hayvanları ile eski mülklerini geri vermek ve zirâate muktedir olmayanlarına da yine mirîden tohumluk buğday ve öküz verdimen suretiyle, halkı memnun etti. Diğer taraftan, Erdel 'de, başlangıçta elde edilen başarılar devam etmedi. Avusturya kumandanları bu memleketi ele geçirmeğe muvaffak oldular [bk. mad. ERDEL]. O kış, Mısır 'da türeyen mağribli İbn Vâni ismindeki şakîyi te'dip ve Kıbrıs 'ta çıkan fesad hareketini halletmek (*Zubdat al-vakâyı*, var. 182) ve daha buna benzer iç meseleler ile ve yeniçeri ocağında, ıstabl-ı âmirede ve hassa kilerinde tensikat yapmak gibi işler ile geçiren Fâzıl Mustafa Paşa, Selim Giray 'm hanlıktan affedilmesini istemesi üzerine, büyük bir kadirşinaslık göstererek, ne zaman isterse, hanlık tahtına dönebileceği ve her kimi dilerse, makbulü olacağı cevabını verdi ve yerine amcaKÖPRÜLÜLER.

9°5

zadesi Saadet Giray han tâyin edildi. Yeniden sefer hazırlıkları yapılırken, Fâzıl Mustafa Paşa 6 sene bütün cephelerin ihtiyâcım tedârik etmek üzere, İstanbul 'da kalmak ve Macaristan 'a başka bir serdar göndermek teklifinde bulundu. Fakat bu seferin de kendi kumandasında olması uygun görüldüğünden, sadrâzam

mayıs 1691'de ordu ile İstanbul'dan ayrılmıştır. Bu sırada pâdişâhın hastalığı artmış ve sadrâzam Mehmed IV. 'in tekrar iclâsı ihtimâlini önlemek için, lâzım gelen tedbirleri alarak, hasta pâdişâhı, Mehmed IV. ile oğullarını ve şehzade Ahmed 'i Edirne 'ye nakiettirmiştir. Fâzıl Mustafa Paşa Edirne 'den ayrılırken, pâdişâha bir hâl olursa, şehzade Ahmed 'in iclâsını tenbih etmiş, az zaman sonra Süleyman II. ölünce, Ahmed II. hâdisesiz olarak, tahta çıkmış ve yeni pâdişâh kendisini sadârette ipka eylemiştir. Sadrâzâmın sefer hareketine devam ettiği bu sıralarda Avusturya ordusu Varadin ile Semîn arasında idi. Belgrad 'a gelen ve maiyeti erkânının muhalefetine ve Kırım ordusu ile eyâlet askerinin henüz gelmemiş bulunmasına rağmen, orduyu Sava nehrinden karşıya geçiren Fâzıl Mustafa Paşa ric'at hâlinde bulunan Avusturya ordusunu takip etti ve ihtiyatsız bir hareketle Slankamen palankası önünde yer aldı. Düşman başkumandanı, Osmanlı ordusunda Kırım kuvvetlerinin bulunmadığını ve Varadin yolunun da kapanmak üzere olduğunu anlayınca, iki kuvvet arasında kalmamak için, taarruza geçti (20 ağustos 1691). İkinci zamanı düşmanın hücumu ile başlayan muharebede Anadolu beylerbeyi vezîr Kemankeş Ahmed Paşa 'nın kumanda ettiği ÷ağ kolda türkmen süvarilerinin düşman ateşinden ürkererek, fîrar etmeleri ve bu cenahtaki sipah ocağı kuvvetlerinin de, yardım edemeyerek, kaçmaları ve böylece bu taraftan düşmanın ordu içine girmek tehlikesinin belirmesi üzerine, Fâzıl Mustafa Paşa elinde kılıç ileri atıldı ve düşman alaylarına umûmî hücum emretti ki, gerek her taraftan yapılan bu şiddetli hücumun, gerek sağ kolun uğradığı bozgunluğu ve silâhdar kolunun da kahramanca savaştığını gören Karaman beylerbeyi vezîr İsmail Paşa 'nın kaptanı ve eyâleti askeri

ile ortaya atılmasının te'siri görüldü; iki kat düşman piyade ve süvarisi perişan edilmek ve büyük bir zayiata uğratılmak üzere iken, düşman tarafından atılan bir kurşun ile serdar alnından vuruldu ve şehid düştü. Serdârın şahadetinin kethüdası tarafından gizlenmeyerek, açığa vurulması birden-bire vaziyeti osmanlı ordusu aleyhine çevirdi ve Slankamen meydan muharebesi bu suretle kaybedildi. Fâzıl Mustafa Paşa'nın cesedi, bütün aramalara rağmen, bulunamadı. Düşmanın da ehemmiyetli kayıplara uğradığı bu savaş, Osmanlı—Avusturya harplerinin mühim bir merhalesi oldu ve devlet ise, işleri salim bir istikamete yöneltmek üzere bulunan muktedir bir vezirini kaybetti (tafsilât için bk. Silâhdar, II, 583 v. dd.; *Zubdat alvakâyi*, var. 184 v. dd.; Râşid, II, 161 v. dd.; J. v. Hammer, XII, 319 v.dd.).

Fâzıl Mustafa Paşa, iki seneden az bir müddet iktidarda kalmış olmasına rağmen, devletin hakikî ihtiyaçlarını anlayan ve esaslı İslâhat hareketlerini tatbik edebilecek kabiliyet gösteren bir sadrâzam idi. Kuvvetli bir müs-lüman olduğu ve şer'at hükümlerinin tamâmîyle mer'î kalmasını istediği hâlde, hıristiyan reayayı memnun etmek ve onların cizye ve mükellefiyet işlerini düzeltmek suretiyle, düşman emellerine sed çekmeği düşünecek derecede siyâsî bir anlayış gösterdi. Vezîr-i âzamlık makamının istiklâlini te'min etmek üzere, kubbealtı vezirlerinin adedini ve nüfuzlarını hududlandırmak yolunu tuttu. Devlet ricalini bayramlarda pâdişâha vermeleri mûtaad olan ve iydiye tesmiye edilen hediyeleri vermek külfetinden kurtardı. Ancak İstanbul'da ihtiyaç maddelerine narh koymak cihetine gitmedi ve şer'iat hükümleri içinde narh usûlü bulunmadığını, alışverişin tarafeynin rızâsı üzerine olması lâzım geldiğini

ileri sürerek, bu yolda bir karar almaktan çekindi ki, bunun neticesi de onun zamanında ihtikârın epeyce artmasını mucip olmuştur. Diğer taraftan, taşrada âyân ve müte-gallibenin istibdadlarına meydan vermemek, kadılar ile naiplerin hükümlerini, muhakemelerini murakabe ederek, sûistimâle mâni olmak, âyân ve halk arasında ahengi te'min etmek mülâhazası ile ve divân-ı hümâyûnun bir eşi olarak, her beldede bir meclis-i âyân açtırdı. Tarihlerimiz onu, âlim, müteşerrî, kâmil, âlicenap, vakur, fasih ve âdil olarak, tusvîr etmekte müttefiktirler. Adalet ve merhametine misâl olmak üzere, kaymakamlığı esnasında idamları kendisine havale edilen kimseleri, pâdişâh nezdinde tavassut ve ricada bulunarak, nefyettirmesi gösterilebilir. Hadîs ve lügat ilimlerinde kuvvetli olduğu bilinmektedir. Oğulları Nûman, Abdullah ve Es'ad Paşa 'lardır (Silâhdar, II, 286, 587 v. dd.; *Zubdat al-vaküyt*, var. 187 v. dd.; Râşid, I, 530; II, 115, 148 v.d.; J. v. Hammer, XII, 307; Saint-Priest, *Mim. sar V Ambassade de France...*, s. 242 v.d.; Şayhi, *Vakayı al-fuialâ*, II, 3216 v.d.; *Amasya tarihi*, IV, 212).

IV. AMCA-ZÂDE (YEĞEN) HÜSEYİN PAŞA. [Bk. HÜSEYİN PAŞA, AMCA-ZÂDE].

V. NÛMAN PAŞA (1670?—1719), Fâzıl Mustafa Paşa 'nın büyük oğlu olup, os> şo6 KÖPRÜLÜLER.

manh sadrâzaralarındandır. İstanbul 'da doğan, Demir-Kapılı Fâzıl Süleyman ve Kayserili Hafız el-Seyyid Ahmed Efendi 'ler gibi ulemâdan ders gören bu zât, babasının şehâdetinden sonra, Köprülü evkafının mütevellisi oldu. Mustafa II., 1696 seferine çıkarken, zengin vakıflara müteveli olanlar gibi, Nûman Bey 'in de 150 nefer piyade ile sefere iştirakini ferman etmiş idi.

Amca-zâde Hüseyin Paşa'nın sadâretinde defaten altıncı vezir ve aynı zamanda pâdişâhın bir kızına nâmzed oldu (Silâhdar zeyli, var. 439). Daha sonra Erzurum beylerbeyiliğine, teşrin I, 1702 (cemâzi-yelevvel 1114) 'de Anadolu eyâletine tâyin edildi. 1703 senesi ilk baharında padişhın kızı Ayşe Sultan ile yapılması kararlaştırılan düğün, Edirne vak'asının zuhuru dolayısı ile, gecikti (bk. mad. FEYZULLAH EFENDİ). Köprülü-zâde, vak'ayı müteakip, kânun II. 1703 'te Eğriboz muhafızlığına gönderildi. Ertesi senenin (1704) haziranında Nûman Paşa 'yi Girid adasının hâs, timar ve zeametlerinin tahririni de yaptırmak üzere, Kandiye 'de muhafız olarak görüyoruz (Raşid, III, 137). Bu zâtın vazifesi 10 şubat 1706 (26 şevval 1117) 'da Boğaz-Hisar muhafızlığına nakledilmiş, fakat kendisi burada çok bırakılmayarak, eski yerine iade olunmuştur. Nûman Paşa ile Ayşe Sultan 'in nikâh ve düğün merasimleri nisan 1708'de yapılmıştır. Nûman Paşa Eğriboz 'a gönderilmiş ve dört ay sonra İstanbul 'a çağırılmıştır. Köprülü-zâde bir müddet sonra, evvelâ Bosna beylerbeyiliğine, sonra Belgrad muhafızlığına 3 zilkade 1121 (4 kânun II. 1710) de tâyin edilmiş ve ancak mart 1710'da Ayşe Sultan ile fiilen evlenebilmiştir Azli tekarrür eden sadrâzam Çorlulu Ali Paşa, Nûman Paşa 'mu, kendi yerine getirilmek üzere, zifaf vesilesi ile istanbul 'a çağırıldığını hissedince, onu Eğriboz 'a göndermek istedi; fakat Ahmed III. ruslara karşı yumuşak davrandığını bildiği Ali Paşa'nın yerine, daha azimkar olan ve mülteci İsveç kralı Kari XII. meselesini münâsip bir şekilde halledeceği memul bulunan Nûman Paşa 'yi sadârete geçirdi (16 haziran 1710) (bk. mad.AU PAŞA. ÇORLULU; Akdes Nimet Kurat, *İsveç kralı Kari XII. 'in Türkiye'de kalışı ve bu sıralarda*

Osmanlı imparatorluğu, İstanbul, 1943, s. 227, 229). Sadâreti umûmî bir hoşnutluk ile karşılanan Nûman Paşa, ilk iş olarak, İsveç kiralının mümessili Stanislas Ponİftowski ile görüştü. Onun rus emelleri hakkında yaptığı açıklamalara ilâveten, frangız sefiri De Ferrioî 'ün rusya aleyhinde sarfettiği gayret, Kari XII. 'm dâvasına müsait bir hava husule getirdi. Bâbıâlnin Balkan ve Mora meselelerini arka plâna atarak, Karadeniz ve Kırım 'm emniyeti ile Lehistan meselesini eie alması lehinde kuvvetli bir cereyan belirdi. Fakat Köprülü-zâde 'nin bu mevzuda bu cereyana muvâzî bir karar alamadığı görüldü. Bir az da rus elçisi Tolstoy 'un sistemli ve İsrarlı çalışmasınınin te'siri ile, Nûman Paşa, Rusya ile akdolunan muahedeye bağlı kalmak isteyerek, Bender 'deki hey'ete, ilk baharda İsveç kiralının büyük bir ordu ile Lehistan içinden memleketine gönderilmesinin kararlaştırıldığını bildirmekle iktifa etti (bk. Râşid, III, 327 ; Ahmed Refik, *Memâ-lik-i osmâniyede Demirbaş Şarl*, İstanbul, 1332, s. 30 v.d.; A. N. Kırırat, *ayn. esr.*, s. 232 v. dd.; ayn. mil. *XVIII. yüz yıl başı Avrupa umûmî harbinde Türkiye 'nin tarafsızlığı*, *Belleten*, nr, 26, s. 268 v. dd.; Sehefer, *Mâmoire historique sur l'Ambassade . . .*, s. 120 v.d.).

Bu meselede pâdişâhın arzusuna göre hareket edememesi ve Çorlulu Ali Paşa ile reisülkütiâp Abdükerim ve şeyhülislâm Paşmakçı-zâde Ali Efendi 'lerin ifsâdâtta bulunmaları yüzünden, Köprülü-zâde azledilerek (21 cemâziyelâhır 1122 = 17 ağustos 1710), Eğriboz muhafızlığına tâyin olundu (Silâhdar zeyli, var. 571; Nûman Paşa 'nın sadârete neden tâyin edildiği hakkında bk. Râşid, *Tarih*, III, 331 ; sadâretten çekilmek istediği hakkında bk. Behcetî, var. 200). Bundan sonra,

ölümüne kadar, 9 sene mütemadiyen impatorluğun muhtelif bölgelerinde idarî ve askerî vazifelerde bulundu; aynı senenin sonlarında Hanya (şevval 1122) ve 17u senesi sonlarında Kandiye (zilkade 1123) muhafızı oldu (Silâhdar zeyli, var. 575, 582). 8 teşrin II. 1713 (19 şevval H25) ' t e kendisine arpalık olarak Yanya sancağı (*ayn. esr.*, var. 602), ertesine sene Karadağ canibi ser-askerliği ile Bosna eyâleti verildi. Burada iken, Hersek mutasarrıfı Ebû Bekir Paşa ve İskenderiye (İşkodra) mutasarrıfı kuvvetleri ile, Venediklilerden yardım gören Karadağ âsîleri üzerine hareket etti ve onları sığındıkları yerlerde te'-dip ve tenkîl ederek, kurtulabilenleri Venedik'e ilticaya mecbur bıraktı (teşrin I. 1714; Râşid, IV, 22 v.d.; bu mesele hakkında gönderilen emirname için bk. Başvekâlet arşivi, İbnülemin, dâhiliye, nr. 2411).

Buradaki muvaffakiyetini müteakip, vazifesi o sırada vaziyeti nezâket kesbeden Belgrad muhafızlığına (kânun II. 1715) naklolundu (Silâhdar zeyli, var. 612).

Mamafih selefi, Halil Paşa zamanında olduğu gibi, kendi idaresinde de bu serhad kalesinde nizamsızlıklar, yerli neferlerden ve kapı-kulu halkından firarlar artmış idi. Bu sebeple 16 nisan 1715'te azledilerek, vazifesi İçel (Silifke) ve Menteşe sancakları mutasarrıflığına tahvil ve Anadolu 'dakî vezîr ve beylerbeyilerin seferde bulunma

KÖPRÜLÜLER.

907

larından istifâde eden haydutların harekâtını takip etmek işi ona tevdi olundu (Râşid, IV, 237, 240 v.d.). Eylül 1716 (şevval H28)'da Kıbrıs beylerbeyi ve muhafızı oldu (Silâhdar zeyli, var. 630). Üç ay sonra tekrar Bosna 'ya gönderildi. Avusturya ile muharebe devam ettiği ve Belgrad 'in da kaybedildiği bu esnada, Nûman Paşa, Bosna

'ya hücum eden düşmanı mağlûp ederek, îzvornik muhasarasını ref'e mecbur etti (teşrin I. 1717). Pasarofça muahedesi akdedi-linceye kadar, bu vazifede ve avusturyalıların bundan sonra da tecâvüzlerini karşılamak zorunda kalan (Râşid, IV, 383 ; Silâhdar zeyli, var. 643; ramazan ortaları 1130 tarihinde gönderilen emirname sureti için bk. Başvekâlet arşivi, İbnülemin, dâhiliye, nr. 2436) Köprülü-zade, ağustos 1718'de arzusu ile ve dördüncü defa olarak, Kandiye valiliğine tâyin edildi (Silâhdar zeyli, var. 646). Bosna 'daki zaferlerinden dolayı, pâdişâh kendisine murassa bir kılıç ve samur kürk gönderdiği vakit, bunları getiren kapıcılardan Dâye-zâde Mustafa Ağa vâsıtası ile, Girid eyâletine talip olmuş ve arzusu derhâl yerine getirilmiş (Beh-cetî, var. 201); fakat adaya gelir-gelmez hastalanarak, 16 rebiülevvel 1131 (6 şubat 1719) 'de Kandiye 'de vefat etmiş ve Fâzıl Ahmed Paşa 'nın kendi nâmına te'sis ettiği camii yanında defnolunmuştur. Cenazesinde 10 000 kişi „merhûmu rütbe-i velayetle biliriz" demişlerdir (bk. Behcetî, s. 201; Râşid, V, 127; Silâhdar zeyli, var. 647).

Nûman Paşa dürüst, vakur, riya bilmez, doğruluktan ve şeriatten ayrılmaz bir zât idi. De Ferriol (s. 120) onun sadrazamlıktan ziyâde şeyhülislâmlığa yakıştığını yazmaktadır. Silâhdar İbrahim Ağa 'nın naklettiğine göre, Ahmed III. Nûman Paşa 'nın geldiğini haber alınca dizlerindeki ipek yorganı bir şal yorgan ile değiştirir, onun hazır olduğu bir mecliste „âdâb ve vekar üzere" otururdu. Valilikte bulunduğu yerlerde, düşmanlar kendisinden Hoca Paşa diye bahsederlerdi.

Memuriyetine âit haslardan hiç bir şey almaz, bütün masraflarını münhasıran babasından intikal eden mülklerinin geliri ile karşılardı (Behcetî, var. 200).

Kendisinden bir sene sonra vezîr ve şeyhülislâm Feyzullah Efendi 'ye dâmad olan Abdullah Paşa ile 1718'de aynı rütbeyi elde eden ve zamanının değerli bir şâiri olan Es'ad Paşa Nûman Paşa 'nın küçük kardeşleri idi. Kendi evlâtları, Köprülü kütüphanesinde bir takım kitapları bulunan, Hafız (Hacı) Ahmed Paşa ile Abdurrahman Paşa 'dır.

Oğullarından Hafız Ahmed Paşa, gerek ve-zâret rütbesi ile tevkîîkte, Kandiye, Selanik, Bosna, Eğriboz, Halep ve Mısır valiliklerinde 1

bulunarak, XVIII. asır siyâsî tarihimizde, gerek ilim ve şiir erbabını himaye ile ecdadının topladığı kitaplara yenilerini ilâve ederek, kültür hayatımızda ehemmiyetli bir sima olmuştur (ölm. 1183=1769). Bu aile müteakip asırlarda memleket için kıymetli uzuvlar yetiştirmiştir.

Ezcümle beylikçilik, âmedeilik ve sadâret

müsteşarlığında bulunduktan sonra, meclis-i vâlâ

âzâlığına tâyin edilmiş bulunan İsmail Afif Bey (ölm.

1288 = 1872) ile bunun oğlu Bükreş sefiri Ahmed Ziya

Bey ve torunu Faiz Bey 'i bu meyânda zikredebiliriz.

Köprülülerin hayatta bulunan en mühim uzvu, İsmail

Faiz Bey 'in oğlu olup, meşrûtiyet devrinden beri türk

ilim ve irfanına sayısız hizmetlerde bulunan, darülfünun

ve üniversitelerimizdeki kıymetli mesaîsi, pek çok

te'lifâtı ve yetiştirdiği talebeleri ile bugünkü türk

cemiyetinde müstesna bir yer işgal ve hâlâ uhdesinde hâriciye

vekilliği bulunan M. Fuad Köprülü 'dür (bk. *Fuad*

Köprülü armağanı, İstanbul, 1953 ; *Türk dili ve tarihi*

hakkında araştırmalar (nşr. TTK ve TDK, Ankara,

1950).

Bibliy o g r a f y a: Metinde zikredilenlerden başka

bk. v e s i k a l a r : Topkapısara-yı arşivi; Erdel 'de üç

millet âyânı tarafından Rakoczy 'ye ahidnâme

gönderilmesi hususunda Mehmed IV. 'e arz ve mahzarlar, E. 5809, 6462 ; Köprülü Mehmed Paşa 'mn Girid 'e gönderilmesi hususunda tarihsiz bir vesika, E. 5948; Köprülü Mehmed Paşa'nın pâdişâha donanmanın Akdeniz 'e hareketi hakkında telhisi (1068=1658), E. 5034; Köprülü Mehmed Paşa 'dan Valide Turhan Sultan 'a donanma hazırlığma dâir telhis, E. 12303 ; Fâzıl Mustafa Paşa 'nın İsmail Ağa 'ya mektubu (1098 = 1687), E. 11886; Nûman Paşa'nın. sadâreti eEnâsmdaki masraf defteri (1122 — 1710), D. 3188; Köprülü evkafına âit evrak, E. 7442; Başvekâlet arşivi, Mühimme def. teri, nr. 92 (1067), defter numarası 93 (1069), defter numarası 94 (1073), hüküm numaraları 6, 90, 78, 52, 103, 33, 34, 104, 106, 107, 109, 127, 130, 216, 121, 128, 200, 377, defter numarası 95, hüküm numarası 82, 165 ; ibnülemin, dâhiliye, nr. 1812, 1867 (Kaplan Mustafa Paşa dâiresi masraf defteri) ; İbnülemin, hâriciye, nr. 50, 52, 82, 87—89 ; İbnülemin, evkaf, nr. 2542, 2692, 2749, 2820, 3709. 3783, 4179, 473°, 4774, 72i, "63, 2103, 2391 ; İbnülemin, nâfia, nr. 17 — 23; Ali Emîrî. Mehmed IV. devri, nr. 229, 280, 284, 622, 624, 752> 775, 1053, >o78, 2086. Y a z m a l a r : Köprülü kütüp., Hafız Ahmed Paşa, nr. 360, var. 18, 27 v.d.; Köprülü kütüp., Hafız Ahmed Paşa, nr. 354, var. 27 — 28 ; Köprülü Kütüp, Asım Bey, nr. 713, 724, var. 173, 177 ve

908 KÖPRÜLÜLER — KÖR-OĞLU.

tür. yer., Asım Bey, nr. 285; Veoihî, *Tarih*, Köprülü kütüp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 225) ; Abdî Paşa, *Vekayi-nâme* (Halet Efendi, nr. 615, Bagdad köşkü,nr. 217); Elhâc Ali, *Tarih-i Kamenîçe* (Murad Molla kütüp., Lala İs

mail, nr. 308) ; Osman Zâid! *Tarih-i Fâzıl Ahmed Paşa* (Hamidiye kütüp., nr. 909); *Tarih-i Uyvar*, Üniversite kütüp., Hâlis Efendi, nr. 2230 j Ömer Efendi, *Fethiye-i Uyvar* (*Osmanlı müellifleri*, III, 116) ; Ahmed Sipâhîzâde, *Vekayi-i gazavât-ı Şeydi Ahmed Paşa* (Babinger, *GOW*, s. 216). B a s m a l a r : S. P. Rycaut, *Histoire de l'Etat present de l'Empire Ottoman* (Cologne, 1676), I—II; ayn. mil., *Histoire des trois derniers Emperears des Turcs* (1623 —1677), Paris, 1683, I—III; Andrea Valiero, *Hîstoria della gaerra di Candia* (Venise, 1679); G. Brasoni, *Historia del' ultima guerra trà veneziani e Turchi* (Venise, 1673), I; *Histoire des Grands Vijirs* (Paris, 1676); Baroggi-Berchet, *Relazione delli stati Europei*, I—II; J. Covel, *Early Voyages in the Levant* (London, 1893); C. Magni, *Qaanto eli piü curioso, e vago ha potato racorre ...* (Parma, 1679) ; Antonio Gerepoldi, *Bilancia historica-Politica dell'impero Ottomano* (Venise, 1686); *Török-Magyarkori Törtenelemi Emlekek*, IX, 540; VI, 169, 190; VII, 155 v.d.; Karoly Ârpâd, *Tökoli a legajalib vilâgitâsban* (Nikâny *Törtenelemi emlekek*, Budapest, 1930, 456—481); M. d'Ohsson, *Tableau General de l'Empire Ottoman* (Paris, 1788), II; Osmanzâde Tâib, *Hadikat al-vuzarâ'* (îstanbul, 1271) ; Mehmed İzzet, *Harita-i kapadan-ı derya* (İstanbul, 1249) ; Demetrius Kantemir (*GOR*, Hamburg, X745); N. Iorga, *Histoire Roumains* (Buoarest, 1940), VI; Ahmed Re

fik, *Köprülüler* (İstanbul, 1331), I—II; ayn.
mil., *Felâket seneleri* (İstabul, 1332); Atâ,
Tarih, II. (M. TAYYİB GÖKBİLGİN.)